KULTURHISTORISK BEVARANDEPLAN ÅR 2021-2022

Charlotte Skeppstedt och Britt-Marie Lennartsson

HASSLÖVS KYRKOGÅRD

Uppdatering av bevarandeplan

Halland, Hasslövs socken, Laholms kommun

KULTURMILJÖ HALLAND RAPPORT 2022:22

KULTURMILJÖ HALLAND

STIFTELSEN HALLANDS LÄNSMUSEER

Stiftelsen Hallands Länsmuseer, Kulturmiljö Halland
Uppdragsverksamheten, Halmstad 2021-22
Kulturhistorisk bevarandeplan
Bild framsida: Hasslövs kyrkogård
Foto: Charlotte Skeppstedt
Grafisk form: Anders Andersson
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet
Kulturmiljö Hallands diarienummer 2021:122

INNEHÅLL

Inledning 5
Metod 5
Kyrkogårdens skydd 6
Kulturmiljölagen (SFS 1988:950) 6
Begravningslagen (SFS 1990:1144) 6
Plan- och bygglagen (SFS 2010:900) 6
Miljöbalken (SFS 1998:808) 6
Allmän kyrkogårdshistorik 8
De första kyrkogårdarna 8
Skillnad mellan norr och söder 8
Gravarna på de medeltida kyrkogårdarna 9
Vegetationens renande betydelse 9
1900-talet – mot en förenkling 10
Dagens trender 10
Gravvårdarnas utveckling 11
De äldsta gravvårdarna 11
1800-talet 12
1920-talet – protester mot förflackning 12
Modernismen på kyrkogården 13
Trender i dagens gravvårdar 13
Historik 14
Laholmstrakten och kyrkans plats i landskapet 14
Hasslövs kyrkogård 14
Utvidgning 1972 – Norra delen 16
Hasslövs kyrka 17
Arkeologi 19
Beskrivning av dagens kyrkogård 20
Placering och omgivningar 20
Omgärdning 20
Entréer 20
Planform och gångvägssystem 21
Vegetation 22
Byggnader 23
Övrigt 25
Gravkvarterens karaktär 26

Gravområdet i söder 26
Gravområdet i öster 27
Gravområdet i norr 29
Gravområdet i väster 29
Nya gravområdet i norr 31
Gravvårdstyper 34
Klass 1 vårdar 45
Sammanfattande karaktäristik 49
Bevarandeförslag 50
Riktlinjer för Hasslövs kyrkogård som helhet 50
Riktlinjer för kulturgravar 51
Riktlinjer för övriga gravvårdar 51
Vård och underhåll av gravvårdar 53
Källor 54
Tryckta källor och litteratur 54
Arkiv 55
Bilaga 1. Kulturgravar, Karta 56
Bilaga 2. Kulturgravar, tabell 57

INLEDNING

Kyrkogårdar och begravningsplatser kan ge en rik information om hur vårt samhälle sett ut i förfluten tid. Kyrkomiljön är ofta bygdens äldsta kulturmiljö. Den representerar ett religiöst och kulturellt arv men har även ett stort miljöskapande värde för den omgivande bygden.

Kulturmiljölagen säger att kyrkogårdar skall bevaras och vårdas så att deras kulturhistoriska värde inte förvanskas eller förändras. Regelsystemet lägger idag ett stort ansvar hos förvaltarna för att detta skall efterlevas. En inventering och dokumentation av kyrkogården ger möjlighet till kunskap och inblick i kyrkogårdsmiljön, dess historia och värden. Inventeringen kan verka som underlag för pastoratets eget arbete samt vara till hjälp i kontakten med allmänhet och myndigheter. Rapportens syfte är att precisera kulturhistoriska värden och utarbeta bevarandeförslag för Hasslövs kyrkogård och därmed verka som vägledning för framtida skötsel och planering av kyrkogården. Bevarandeplanen är ett rådgivande underlag. Även ändringar som är i linje med en bevarandeplan kräver tillstånd från länsstyrelsen enligt Kulturmiljölagen kapitel 4.

Inventeringen och rapporten är utförd av Kulturmiljö Halland, Hallands kulturhistoriska museum, på uppdrag av Höks pastorat. Fältarbetet och arbetet med analys och rapport utfördes under 2021 av bebyggelseantikvarie Charlotte Skeppstedt och färdigställdes av Britt-Marie Lennartsson 2022. Samråd har hållits med Höks pastorat.

Metod

Kulturmiljö Halland genomförde en kulturhistorisk dokumentation av Hasslövs kyrkogård 2008, rapport 2008:27, av Eva Gustafsson. Föreliggande rapport är en uppdatering av den befintliga. Materialet är i stort sett det samma men har gåtts igenom och uppdaterats beträffande beskrivningar, fotografering samt gravvårdsinventeringen, se mer nedan.

Metoder, inventeringsblanketter samt diskussioner kring bevarandefrågor och åtgärdsförslag togs fram för Göteborgs kyrkogårdar på 1990-talet av Göteborgs kyrkogårdsförvaltning i samarbete med Göteborgs stadsmuseum. Dessa har länge verkat som ett viktigt underlag för Kulturmiljö Halland vid utarbetandet av en metod för Halland. Även Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar, utgiven av CGK, Centrala Gravvårdskommittén 2007, har varit grundläggande.

Kyrkogården som helhet har inventerats, beskrivits och fotograferats beträffande anläggningsår, utvidgningar och andra förändringar samt kyrkogårdens plats i landskapet, närmaste omgivningen, byggnader, gångsystem, vegetation och gravkvarter samt de olika kvarterens karaktär.

Information om Hasslövs kyrkogård och dess historik har hämtats från den tidigare rapporten där viktiga källor var lantmäteriets historiska kartor, Kulturmiljö Hallands och församlingens eget arkiv. Det finns även en del litteratur med allmän historik om kyrkogårdar så som Mellan trädkrans och minneslund av Åsa Klintborg Ahlklo och Kyrkogårdens gröna kulturarv, red. Eivor Bucht, båda från Movium, SLU:s serie Stad & Land.

Fotografering har skett digitalt, i raw-format. Originalen till fotografierna förvaras i arkivet hos Kulturmiljö Halland, Hallands länsmuseer, Tollsgatan 7 i Halmstad. Film 2022-33 i arkivet innehåller fotografier som visar Hasslövs kyrkogård och är tagna 2021 av Charlotte Skeppstedt, Kulturmiljö Halland.

Urvalet av värdefulla vårdar

Den stora ändringen från dokumentationen från 2008 finns i den selektiva gravvårdsinventeringen. Under senare år har ett omfattande arbete påbörjats med att prova stabiliteteten av alla gravvårdar på kyrkogårdarna. Detta har lett till att ett stort antal gravvårdar fått läggas ned, vilket förändrat kyrkogårdens landskap och karaktär. För att säkerställa kyrkogårdens karaktär och kulturhistoriska värde används därför bara klass 1-gravar.

Urvalet och kriterier för kulturhistorisk värdering av gravvårdar har dock fortfarande sin utgångspunkt i den klassificering som Centrala Gravvårdskommittén, CGK, presenterat i skriften Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar, 2007. Även av erfarenheter från tidigare utförda värderingar på kyrkogårdar runt om i Halland ligger till grund för urval och värdering.

Klass 1/Mycket värdefull utgörs av gravvårdar med stort kulturhistoriskt värde som verkligen skall bevaras när gravrätten upphör. De får inte återanvändas och bör bevaras på ursprunglig plats i ursprungligt skick. Om de redan flyttats bör de placeras så att deras bevarande tryggas. Mycket värdefulla vårdar är först och främst värdefulla genom sin ålder, vilket ofta innebär att de också är lokalt och hantverksmässigt producerade. Alla vårdar och inramningar av gjutjärn och smide är av högt värde då de är en försvinnande liten rest av unik konstruktionsperiod. Överlag är inramningar av gravvårdar av högt värde, framför allt buxbomsinramningar och stenstaket, men även de vanligare stenramarna vilka ofta tagits bort i stor omfattning. Till klass 1 kan även vårdar höra med ett högt eller unikt konstnärligt helhetsutförande.

KYRKOGÅRDENS SKYDD

Kyrkogårdens huvudman är ansvarig för att vårda och underhålla kyrkogårdens kulturhistoriska värden enligt lagstiftningen. Nedan följer en sammanfattning av de lagar och förordningar som berör vården av våra begravningsplatser och dess kulturhistoriska värden samt kommentarer till lagstiftningen.

Kulturmiljölagen (SFS 1988:950)

Kulturmiljölagen innehåller generella bevaranderegler för kyrkor, kyrkotomter, kyrkogårdar och begravningsplatser, liksom kyrkliga inventarier och fornminnen. På en äldre kyrkogård är det sannolikt att det finns fornlämningar såsom rester av äldre byggnader, murar och gravar, vilka kan beröras vid markarbeten.

Kyrkogårdar och begravningsplatser anlagda före 1940 får inte på något väsentligt sätt ändras utan tillstånd av länsstyrelsen. Enligt kulturmiljölagen är det en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön och ansvaret för den delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön för att nuvarande och kommande generationer ska ha tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. Kulturmiljölagen säger att alla begravningsplatser ska vårdas och underhållas så att dess kulturhistoriska värde inte minskar eller förvanskas. Det gäller även sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader, fasta anordningar som murar och portaler samt vegetation.

Begravningslagen (SFS 1990:1144)

I begravningslagen finns bland annat regler för förvaltning av begravningsplatser, gravrättsinnehavare och vad som gäller för gravvårdar som av kulturhistoriska skäl bör bevaras för framtiden. Gravrättsinnehavaren har rätt att bestämma gravanordningens utformning och utsmyckning, men upplåtaren kan begränsa gravrättsinnehavarens bestämmanderätt för att tillgodose god gravkultur. Det innebär exempelvis att på den del av kyrkogården som bedöms som kulturhistoriskt värdefull, kan upplåtaren ha föreskrifter rörande nya gravanordningars utformning för dess anpassning till helhetsmiljön. När en gravanordning har blivit uppsagd, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. Om en gravanordning tillfallit upplåtaren och är av kulturhistoriskt värde skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig plats. (Begravningslagen, 7 kap, 26–28, 37)

Plan- och bygglagen (SFS 2010:900)

Det kan krävas bygglov för åtgärder på kyrkotomter och begrav-ningsplatser enligt plan- och bygglagen. Även denna lag hanterar kulturhistoriska värden. En kyrkogård eller begravningsplats som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas, ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och tekniska egenskaper i huvudsak bevaras. (PBL kap 8:13-18)

Miljöbalken (SFS 1998:808)

Alléer och därmed även trädkransar runt kyrkogårdar skyddas genom biotopskyddet i förordning om skydd enligt miljöbalken och förordning om områdesskydd enligt miljöbalken, 7 kapitlet. Länsstyrelsen ansvarar för att biotopskyddet följs och kan ge dispens om det finns förutsättningar.

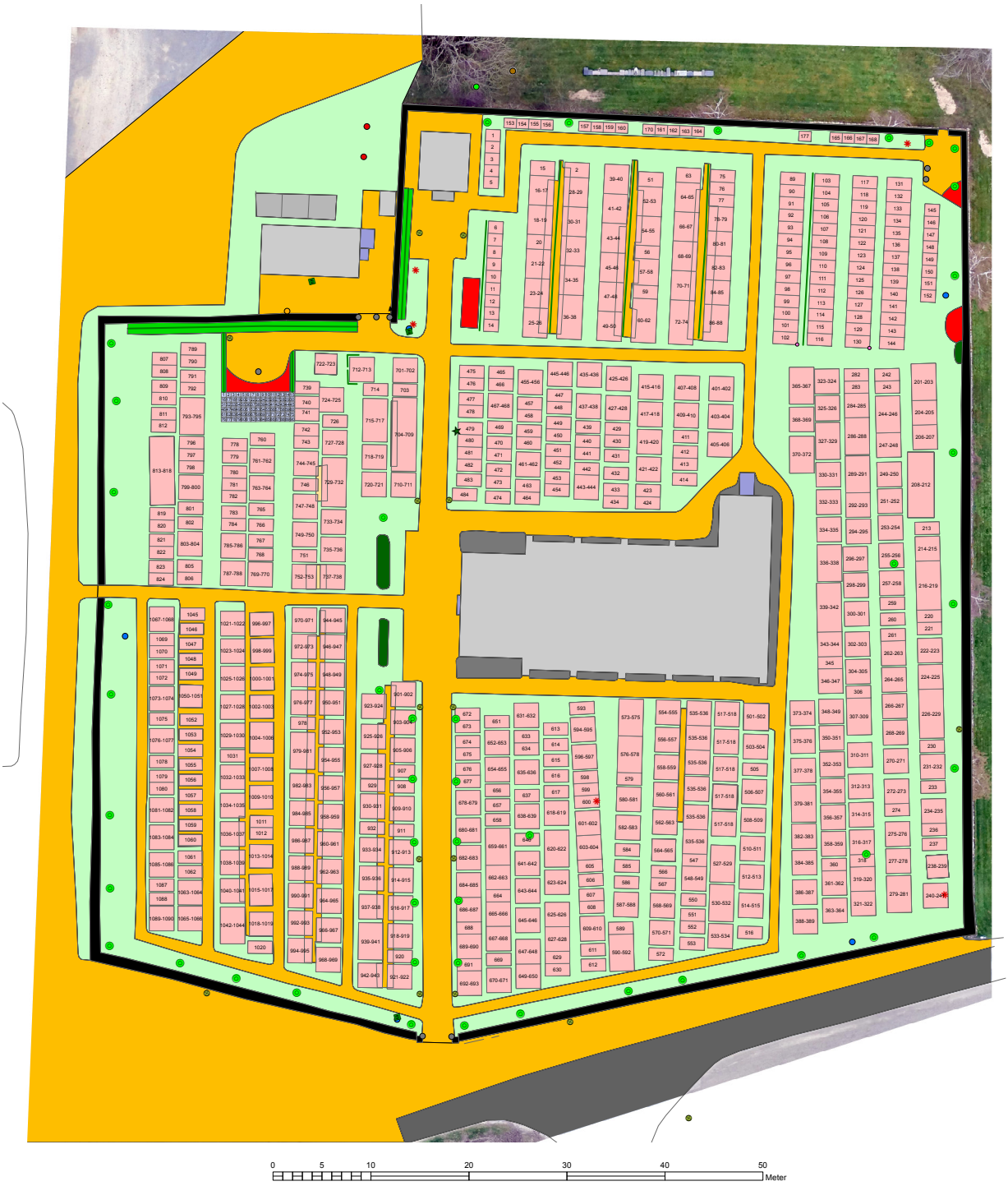

0 5 10 20 30 40 50 Meter

TECKENFÖRKLARING

- DNB
- DRB
- Spillvattenarmatur
- Vattenpost
- Jordvärme
- Belysning
- Kabelskåp
- Barrträd
- Lövträd
- Buske
- Gravrör
- Fastighetsgränspunkt
- Baspunkt
- Häck
- Baslinje
- Askgravplatser
- gravar-h
- gravar-h
- Asfalt
- Betongplatta
- Buskage
- Byggnad
- Grus
- Grusgrav
- Gräs
- Häck
- Kullersten
- Plattor
- Rabatt
- Stenmur
- Trappa
- Grindstolpe

BET	ANT	ÄNDRINGEN AVSER	SIGN	DATUM

Kyrkogårdskarta

Höks Pastorat

SWECO Civil AB
Drottninggatan 6
Box 676, 803 20 Gävle
Telefon 026 - 652000
Org.nr. 556507-0868, säte Stockholm
www.sweco.se

SWECO

UPPDRAG NR	RITAD AV	HANDLÄGGARE
12702215	SECABJ	SEBODI

DATUM 2018-11-05 ANSVARIG Carin Björklund

Hasslövs Kyrkogård

ALLMÄN KYRKOGÅRDSHISTORIK

Varje tid lämnar sina spår likt årsringar på kyrkogården. Olika tiders syn på hälsa och hygien, park- och trädgårdsideal, kyrkans liv och lära, myndighetsförordningar, funktionalitet och ekonomi har styrt kyrkogårdarnas utveckling. Därutöver har varje landsdels speciella förutsättningar i natur, klimat och kultur skapat regionala särdrag. Det finns dock vissa gemensamma drag för kyrkogårdarna i landet, bland annat kransen av träd. Genom den tämligen knappa kunskapen om de halländska kyrkogårdarna bygger den nedan sammanställda historiken främst på utvecklingen ur ett riksperspektiv.

De första kyrkogårdarna

Med kristendomen infördes nya gravritualer och seder i landet, även om de under en övergångsperiod blandades med de gamla hedniska traditionerna. I stort sett har alla de halländska församlingarna funnits sedan medeltiden, och de flesta sockenkyrkorna etablerades troligen redan under 1100-talet.

Området närmast kyrkobyggnaden inhägnades av en stenmur, en timrad hägnad eller ett dike som markerade var den vigda jorden tog vid, där de döda fick sin viloplats. Planterad eller planerad vegetation saknades. Gravmonument av olika slag stod oregelbundet utplacerade på en vildvuxen ängsliknande gräsmatta. Varje produktiv bit jord togs tillvara i det gamla bondesamhället och kyrkogården användes länge som bete för djur. I klockarens löneförmåner ingick gräsbete för kreatur på kyrkogården ända fram till 1819. I Släps församling i Halland utgjorde det slagna gräset på kyrkogården en förmån för kyrkogårdsarbetaren ännu på 1930-talet.

På eller i anslutning till kyrkogården byggdes ofta klockstaplar, tiondelador där skatten från bönderna, tiondet, förvarades samt benhus där ben förvarades som kommit i dagen vid omgrävningar på kyrkogården. Dessa byggnader anslöt oftast till lokal byggnadstradition.

Skillnad mellan norr och söder

Halland framstod som perifert beläget i riket både under danskt och svenskt styre. Fram till 1800-talet var St. Nikolai i Halmstad den enda riktigt stora och påkostade kyrkan i länet. Landskapet i övrigt präglades länge av knappa förhållanden och kyrkorna var i allmänhet små och enkla. Det är därför troligt att även kyrkogårdarna var enkla med ungefär samma utseende från medeltid fram till tidigt 1900-tal. Så sent som i början av 1920-talet var det ännu bara Fjärås socken som hade en kyrkogård med mer planlagd karaktär av kyrkogårdarna i norra Halland. Kyrkogårdarna var tämligen ovårdade och planer med kvartersindelning, gångar eller gravplacering förekom sällan. De enda gångarna som fanns var de som ledde från kyrkogårdens entréer fram till kyrkan, runt själva kyrkobyggnaden och eventuellt till någon skräpbod. Ibland uppstod situationer där delar av kyrkogården plötsligt blev avstängda av nya gravar. Följden blev att gångstigar uppstod tvärs över gravarna. Olof Eneroth gjorde 1858 en skriftlig beskrivning av landets sockenkyrkogårdar vilken kan stämma väl överens med hur de nordhalländska kyrkogårdarna såg ut. ”Kyr-

Övergiven kyrkogård med medeltida anor i Kungsäter, Varbergs kommun. Foto: Björn Ahnlund, Kulturmiljö Halland.

kan står der skinande hvit i den fugtiga med malört och bolmört och andra skräpbackvexter bevuxna graf-öken. De små svarta trädkorsen äro det enda, som erinrar om, att man förde aflidnas minne har någon aktning, och mellan dessa är det i det anseende till trängseln temligen svårt att komma fram."

Södra Hallands influenser kom från de gammaldanska landskapen i söder. Liksom i Skåne fick kyrkorna västtorn och senmedeltida valv. Kyrkogårdarna hade krattat grus och gravplatserna inhägnades av låga klippta buxbomshäckar. De klippta häckarna är en kvarleva från renässansens högreståndsträdgårdar som på detta sätt överlevt i folklig form. Typiskt skånskt är även att det inte förekom några enskilda gravar utan kyrkogården delades upp i kvarter där varje hemman i byn tilldelades en plats. Exempel på kyrkogårdar med skånska influenser är Skummeslöv och Våxtorps kyrkogårdar i Laholms kommun.

Gravarna på de medeltida kyrkogårdarna

Under vissa tider begravdes de döda i varv, d v s man började i en ände av kyrkogården och fyllde på i tur och ordning med avlidna tills kyrkogården var fullbelagd. Därefter började man om igen på plats ett. Gravarna markerades i allmänhet inte alls eller med ett enkelt träkors. Samhällets övre skikt krönte sina gravar med stenmonument i form av sarkofager, tumbor, hällar eller stenkors. Under senmedeltiden uppstod även en sed att rika familjer köpte gravplats inne i kyrkorna.

De riktigt förmögna och betydelsefulla familjerna kunde också bygga speciella gravkor i eller i anslutning till kyrkorna. I Halland har adeln aldrig haft samma dominerande ställning som i Skåne och det finns heller inte många gravkor. Mest känt är det Gathenhielmska gravkoret i Onsala kyrka från tidigt 1700-tal. I Våxtorp byggdes ett gravkor 1601 över godsägaren på Vallen och 1670 uppfördes ett gravkor i Abilds kyrka för den förste svenske landshövdingen Liliehök. Det finns även ett gravkor i Tölö kyrka i Kungsbacka kommun. Sambandet mellan smittspridning vid epidemier och begravningar inne i kyrkorna blev klarlagt under 1700-talet och försäljning av gravrätter inne i kyrkorna förbjöds 1783.

Gathenhielmska gravkoret i Onsala kyrka. Foto: Eva Gustafsson, Kulturmiljö Halland.

Vegetationens renande betydelse

1815 beslöt riksdagen att begravningar på kyrkogårdar inne i städer och byar måste upphöra på grund av att de kunde sprida smitta och ohälsa. Nya kyrkogårdar skulle anläggas utanför bebyggda områden och förses med stängsel och trädkrans. Under upplysningstiden på 1700-talet ansågs det vetenskapligt belagt att träd hade en renande effekt på luften och skulle kunna hindra spridning av smittosamma sjukdomar. Vid denna tid kom även en lag om att "kyrkogårdarna skola väl hållas för deras skull som där vila."

I Halland låg redan många kyrkor enskilt eller i utkant av bebyggelse och genom skiftena under 1800-talet spreds dessutom bebyggelsen ut i landskapet, varför lagen från 1815 troligen inte fick något omedelbart genomslag. Trädkransen fick dock visst genomslag, oftast av ask eller pil, även om växtligheten på kyrkogårdarna i Halland även fortsättningsvis länge förblev ytterst sparsam. Detta berodde delvis på det karga och blåsiga klimatet men planteringar kunde också anses som misshushållning med marken och togs ofta bort. Allan Berglund nämner i sin artikel om de nordhalländska kyrkogårdarna från 1922 att: "Det är förvånande att iakttaga hur ringa betydelse växtlighetens skönhetsvärde ha för en del personer, som satts att ha hand om våra kyrkogårdar."På en teckning från ca 1800 av Varbergs kyrka syns dock relativt höga träd innanför muren runt kyrkogården vilket tyder på att det fanns en sed av trädkrans långt innan lagen 1815.

Förnyelse i slutet av 1800-talet

Under 1800-talet genomfördes många förbättringar beträffande jordbruket, vilket ledde till högre levnadsstandard och ökad befolkningsmängd. De medeltida kyrkorna blev för små trots att de under årens lopp byggts till. Under slutet av 1800-talet uppfördes därför många helt nya kyrkor i länet. I några fall utnyttjades den äldre kyrkans murar, men flera socknar valde helt nya platser för kyrkobyggnaderna med mer iögonenfallande placering i landskapet. Bland annat byggdes nya kyrkor i Gödestad, Hanhals, Ölmevalla, Släp, Falkenberg, Stafsinge, Vinberg och Tjärby. De gamla övergivna kyrkogårdar som ännu finns kvar i en del socknar speglar hur de halländska kyrkogårdarna kan ha sett ut i hundratals år. 1815 hade länsstyrelserna blivit handläggare för ärenden enligt Begravningskungörelsen och skulle godkänna ritningar av planer för kyrkogårdar. Nya kyrkogårdar planlades i allmänhet med stora kvarter med ett symmetriskt nät av vägar och gångar men omgavs ännu av en mur och en trädkrans. Gravarna var i enskild ägo och fick en individuell utformning och placerades längs rätlinjiga gångar. Befintliga kyrkogårdar påverkades troligen först vid utvidgning, som i de flesta socknar blev nödvändig genom befolkningsökningen under seklet.

Sorgträd på Ränneslövs kyrkogård. Foto: Britt-Marie Lennartsson.

Senare under 1800-talet uppstod en annan typ av kyrkogård som hade sina rötter i den mer naturliknande och romantiska engelska landskapsparken. Här introducerades många nya växter, bland annat hängande träd- och buskarter, så kallade sorgträd och sorgbuskar som hagtorn, gullregn, rödbok, ask, poppel, pil och amerikansk lind. Även städsegröna buskar fick genomslag på kyrkogårdarna så som tuja och cypress. Landskapskyrkogården vidareutvecklades så småningom till s.k. skogskyrkogårdar. De var i första hand influerade av de tyska parkkyrkogårdarna och antog en friare och mer oregelbunden karaktär. S:t Jörgens kyrkogård i Varberg är ett tidigt exempel på skogskyrkogård i Halland. Det engelska landskapsidealet fick ett större genomslag på kyrkogårdar i anslutning till städerna medan den symmetriska rätlinjiga stilen ofta levde kvar på landsbygdens sockenkyrkogårdar.

1900-talet – mot en förenkling

Efter andra världskriget inträdde en accelererande massproduktion av stenvårdar och strängare utformningsbestämmelser ledde till minskad variationsrikedom. För att skapa en rationell skötsel av kyrkogårdarna förenklades planteringar till sammanhängande gräsmattor utan genomskärande grusgångar. Även ramar, staket, buxbomshäckar och kedjor som inhägnat de enskilda gravplatserna togs bort och ersattes med gräs. Gamla gravvårdar utan gravrättsinnehavare förflyttades från ursprungsplatsen och staplades vid murkanter eller särskilda uppställningsplatser. Förändringarna har ofta skett etappvis med små åtgärder åt gången. Det samlade resultatet innebär dock en betydande åverkan på kyrkogårdens kulturhistoriska värde. Detta är påtagligt på större delen av kyrkogårdarna i Halland, även om de flesta har något eller några kvarter av äldre karaktär bevarade. Träden är det formelement som levt kvar men på nya kyrkogårdar, anlagda efter 1970, har trädkransen ofta bytts mot träd i dungar eller solitärträd.

Dagens trender

I Sverige legaliserades eldbegängelse 1888. Det första krematoriet byggdes vid samma tid, men det verkliga genomslaget för denna metod kom först på 1930-talet.

Kremering och gravsättning i urnor istället för kistor har medfört att gravplatserna blivit betydligt mindre liksom gravvårdarna.

Den första minneslunden i Sverige anlades i Malmö 1959, men gravskicket blev allmänt förekommande runt om i landet först på 1970-talet. Idag gravsätts ca 1/3 av alla döda i minneslund. Detta gravskick har upplevts av många som allt för anonymt, vilket medfört nya former av gemensamhetsgravplatser där gravarna markeras, till exempel med små metallplaketter i asklundar eller andra typer av gemensamma monument som block, murar och skulpturer. Det ser även ut som att det kan bli en renässans för familjegravplatsen genom återanvändning av gamla familjevårdar som omarbetas och kompletteras med nya uppgifter, se avsnitt om återanvändning.

Idag är det brukligt att sätta gravrättstiden till 25 år vilket kan skapa en snabbt föränderlig kyrkogård. Därutöver ger den nya begravningslagen större frihet och möjlighet till gravrättsinnehavarna att utforma gravplats och gravvårdar individuellt. Det mångkulturella Sverige börjar också sätta sin prägel på kyrkogårdarna t ex har foton på gravvårdar blivit vanligare liksom rikare utsmyckning och bearbetning av stenarna.

Exempel på gravvårdar från olika tidsperioder från Göteborgs kyrkogårdar. Siffrorna vid gravvårdarna återfinns i avsnittet om gravvårdar.

GRAVVÅRDARNAS UTVECKLING

I tusentals år har vårdar rests över döda av nära anhöriga som velat visa sin aktning och skapa en plats för att bearbeta sorg och saknad eller för att markera platser där viktiga händelser inträffat. Vårdarnas storlek och utformning har präglats av tidens tekniska och ekonomiska förutsättningar.

De äldsta gravvårdarna

(1). (Siffran syftar på illustrationrena ovan till höger) De äldsta typerna av kristna gravvårdar i sten är liggande hällar eller stenkistor, så kallade Eskilstunakistor. Dessa typer av vårdar levde kvar i olika former fram till 1800-talet. På 1600-talet var vårdarna rikt ornamenterade eller framställdes som porträtt. Under 1800-talet fick stenkistorna eller tumborna en mer sparsam dekor, oftast med en låghuggen fris runt den något förhöjda inskriptionsytan. De flesta människor hade inte råd att låta tillverka monument i sten. Vanligast var troligen att graven inte markerades överhuvudtaget men det kunde också förekomma träkors, vilket var det absolut vanligaste gravmonumentet fram till mitten av 1800-talet. Dessa är sedan länge förmultnade och har inte lämnat några spår på våra kyrkogårdar.

(2) Förutom träkors förekom det även så kallade dödsbrädor, som härrör från tiden innan kistor började användas. Den döde bars på en bräda till kyrkogården och brädan fick följa med ned i graven. Under 1600-talet kom skicket att ställa upp brädan på graven med den dödes initialer inristade i träet. Så småningom började dödsbrädorna tillverkas i sten i form av stående tunna och sparsamt dekorerade kalkstensvårdar.

(3) Det förekom även enstaka stenvårdar som tillverkats hantverksmässigt av stenhuggare i mjuka bergarter som kalksten och sandsten, ofta från lokala stenbrott.

Ålderdomlig form av gravvård i sten, en s.k. dödsbräda. Grav B 1-3, på Skrea kyrkogård. Foto: Britt-Marie Lennartsson.

1800-talet

Under slutet av 1800-talet när den industriella utvecklingen möjliggjorde brytning och bearbetning av sten i större skala blev granit det vanligaste materialet för gravvårdar. Framför allt blev polerad svart granit populärt. Stora gravmonument var en statussymbol och storleken ökade med familjernas förmögenhet.

(7, 8) Släktgravar fick ofta påkostade inhägnader i form av stenstaket eller stenstolpar med kättingar.

Under 1840–70-talen möjliggjorde den industriella tekniken gjutning av järn istället för smide och gravvårdar av gjutjärn fick en glansperiod. Vårdarna fick oftast formen av ett kors eller staket som målades svart, grönt eller grått med försilvring eller förgyllning av vissa partier.

(5) Sedan slutet av 1700-talet hade gravvårdarna präglats av nyklassicismens stränga stramhet. Senare under 1800-talet blev obeliskformade gravvårdar på massiv sockel en vanlig typ samt höga gravstenar med grovhuggna sidor och polerad framsida. Stenfirmor gav ut gravvårdskataloger som spreds över landet vilket minskade de lokala traditionerna som dittills funnits.

(4) Andra exempel på gravvårdar från denna tid är marmorkors på postament av granit eller sandsten, samt obearbetade stenar med infälld marmorplatta.

(6) Romantiken fick också ett visst genomslag och i slutet av 1800-talet kom nationalromantiken och skandinavismen, som visade sina fornnordiska rötter genom resta bautastenar med imiterande runskrift och grovhuggna ytor oftast av natursten. Jugendstilen medförde gravvårdar formade bland annat som stubbar med slingrande blomrankor.

Vid slutet av seklet blev det vanligare med individuella gravar istället för familjegravar. Den döde fick en egen personlig gravvård som pryddes med namn, yrkestitel, födelse- och dödsdag och kanske även ett bibel- eller psalmcitat. Det fanns en rik ikonografi för dekoren av gravvårdarna. Några exempel är:

- Korset = Kristi uppståndelse
- Lagerkransen = evigt liv, odödlighet
- Eken = materialet i Kristi kors, helig enligt gammal keltisk tro
- Palmkvisten = martyrernas seger över döden
- Rosen = den kristna kärleken som är osjälvisk, återhållsam och mild

1920-talet – protester mot förflackning

Många ansåg att industrialismen medfört sämre smak och sänkt nivå av den goda gravvårdskulturen. 1919 utkom Kyrkogårdskonst av Harald Wadsjö, en inventering av gamla kyrkogårdar och gravvårdar i Sverige, där författaren propagerade för en god gravvårdskultur. Samfundet för Hembygdsvård engagerade sig också och ordnade en utställning på Skansen 1928 med gravvårdar tillverkade av landets ledande stenfirmor och ritade av konstnärer och dåtidens stora arkitekter som Markelius, Asplund och Lewerentz.

(10) Stockholmsutställningen 1930 innebar genombrottet för funktionalismen och i utställningen fanns även en särskild gravvårdsavdelning. Den nya typen av gravvårdar fick en klassiserande prägel men med ett striktare formspråk. Enkla former, släta ytor, stående kvadratiska eller rektangulära stenar ev. med dekor av bladrankor, facklor, urnor.

Modernismen på kyrkogården

(11) Goda utsikter uppstod därmed för en utveckling av framtidens gravvårdskultur. Depressionen under mellankrigstiden och det därpå följande andra världskriget stoppade utvecklingen och fick också långtgående konsekvenser för stenindustrin vilket medförde begränsat utrymme för konstnärlig utveckling. Efter andra världskriget fattade många kyrkogårdsnämnder beslut om att införa maximihöjd på gravvårdar vilket skapade en ny stil på gravvårdarna med låga, breda, ytterst homogena stenar. Denna typ av gravvård levde sedan kvar i flera årtionden. Kataloger med olika typstenar spreds vilket gav samma långa likformiga rader av stenar på kyrkogårdar över hela landet.

Kremering och gravsättning i urnor istället för kistor medförde mindre gravplatser och därmed även mindre vårdar. Höjder på 30–50 cm blev inte ovanligt vilket begränsade möjligheter till inskriptioner på stenen. Idag finns därför ytterst sällan titel eller annat som berättar något om den döde. Under mellankrigstiden hade diabas återigen blivit en populär sten till gravvårdar. Under 1960–70-talen blev granit i alla färger populärt och typografin förenklades ytterligare. Många ansåg att efterkrigstidens utveckling innebar en utarmning och förflackning av god gravvårdskultur varför tävlingar och utställningar genomfördes för att höja kvaliteten på gravvårdskulturen och ta fram nya gravvårdar i nya material och former.

Trender i dagens gravvårdar

Efterkrigstidens strama enkla gravvårdsideal levde kvar fram till 1970–80-talen, men vid denna tid inträdde en förändring i utvecklingen som fortsatt in på 2000-talet.

(12) Några utmärkande drag för senare tiders utveckling är:

• Asymmetriska fria former på stenarna.

• Natursten, gärna råhuggna och oregelbundna med karaktär så nära det naturliga som möjligt.

• Kristna symboler har ersatts av symboler som ofta saknar någon egentlig betydelse som blommor, gärna rosor eller liljekonvaljer, fåglar, landskap t ex solnedgångar eller träd.

• Granit är den absolut vanligaste stensorten.62 Även gnejs och diabas är vanligt förekommande. Något ovanligare är marmor, skiffer och täljsten. Stenen kommer sällan från lokala stenbrott.

• Sverige är idag på väg mot ett mångkulturellt samhälle vilket även ger avtryck på våra kyrkogårdar i form av andra religioners ikonografi, foton och rikare färgstarkare smyckning.

Personligt utformad gravvård på Knäreds kyrkogård. Foto: Britt-Marie Lennartsson.

HISTORIK

Laholmstrakten och kyrkans plats i landskapet

Hasslövs kyrka ligger enskilt på slätten strax utanför och norr om Hasslövs by. Kyrkan ligger i en väl samlad kyrkomiljö med lantbruksfastigheten Prästgården direkt i väster, f.d. Prästgården från 1845 i norr och med församlingshem i söder. Marken närmast norra kyrkogårdsdelen tillhör församlingen liksom marken öster om östra kyrkomuren och skogsdungen i öster. Kyrkans syns tydligt i det öppna odlingslandskapet som breder ut sig norr om Hasslövs by, söder om kyrkan. I söder reser sig Hallandsås med sin kuperade skogsbygd och däremellan passerar Stensån som bildar gräns mellan Skottorps och Dömestorps ägor liksom gräns mellan Hasslövs och Skummeslövs socknar.

Socknarna bildades troligen under äldre medeltid (1100-1350). Kyrkan, Skottorps och Dömestorps gods har tillsammans utgjort maktcentra sedan medeltid. Under 1500-talet pågick flera krig mellan Sverige och Danmark. 1658 blev Halland slutligen svenskt och kyrkan fick en stor roll i försvenskningen.

Södra Halland har många storgårdar som har bidragit till ett säreget herrgårdslandskap. Dömestorp gränsar till lantbruksfastigheten Prästgårdens ägor och utgör tillsammans med storgården Skottorp riksintresse för kulturmiljövården enligt Miljöbalken, med ett herrgårdslandskap som i hög grad har präglat bygden.

Herrgårdsmiljöerna i fullåkersbygd med alléer och märgelgravar samt kyrkan och prästgården bildar en intressant struktur. Godsen var föregångare inom jordbruksområdet och införde nya jordbruksmetoder inom utdiknings- och jordförbättringsområdet vilka kom att spridas över Hallands slättbygd under 1800-talet. Enligt jordrevningsprotokoll från 1773 omfattade Dömestorp 17 gårdar och 13 frälsetorp. Huvudbyggnaden är från 1794.

1805 fanns det 574 invånare i Hasslövs församling och kring 1900 fanns det 766 invånare. I byn Hasslöv bor det idag ca 570 invånare. Dagens samhälle präglas av enfamiljshus från 1940- och 50-talen samt modern småhusbebyggelse som ligger på Hallandsåsens sluttning. Högre upp på åsen ligger också fritidshus.

Hasslövs kyrkogård

Hasslövs kyrkogård har fastighetsnummer. Då kyrkan har medeltida ursprung är det troligt att de äldsta delarna av kyrkogården också härrör från 1200-talet. På karta från Laga skiftet 1850 (se till höger) ser man att västra och norra sidan inte är utvidgade.

På karta från 1923 (se sida 16) ser man att västra delen har tillkommit och från fotografiet till höger är ytan mestadels belagd med högt gräs och det finns enstaka äldre gravplatser. En grusgång söder om kyrkan är borttagen enligt f.d. vaktmästare Thore Johansson. Enligt en äldre gravkarta (finns som tavla inne i kyrkan) har det också funnits fler grusgångar i nordvästra delen. Thore berättar vidare att det har det funnits ett häststall, ett redskapsskjul och en toalettbyggnad i nordvästra delen av kyrkogården.

Gravvårdar från sent 1800-tal över Godsegaren C G von Krassow och hans maka Ellen von Krassow (stenen till höger) och deras son studenten Gottfrid von Krassow. Familjen von Krassow har bebott Nya Skottorp och Skottorps slott.

Enligt äldre foton har det också funnits betydligt fler stenramsomgärdade gravplatser vilka är borttagna. Trädkransen kring kyrkogården har också varit betydligt tätare. Enligt kyrkoherde Arvid Hallind ska det ha legat en klockstapel i sydvästra delen av kyrkogården. Arne Ejwertz uppger att pastoratets kyrkoherdar hade blivit begravda på norra sidan av kyrkogården.

Hasslövs kyrka och kyrkogård på laga skifteskartan från 1850. Källa: Lantmäteriet

Äldre fotografi av Hasslövs kyrka. Enstaka gravvårdar står i det sydvästra gravkvarteret.

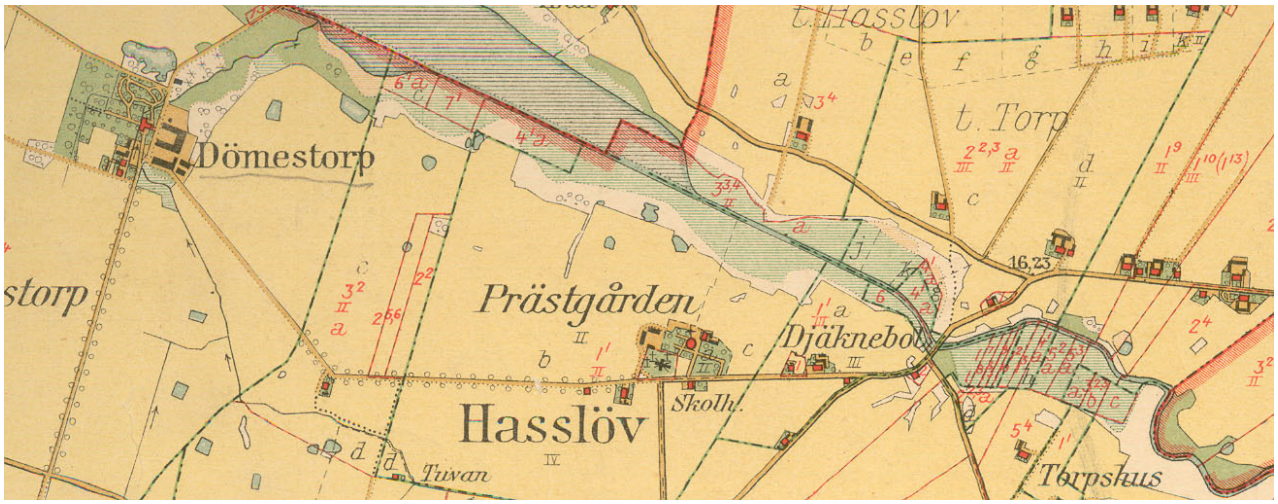

Utsnitt av ekonomisk karta från 1920-talet över Hasslövs kyrkogård med omnejd. Karta: Lantmäteriet.

Utvidgning 1972 – Norra delen

Senast anlagda kyrkogårdsområdet kom till 1972. Utvidgningen leddes av trädgårdskonsult Bertil Persson, Laholm. Den gamla muren som låg i linje med nuvarande nordvästra muren (vid ekonomibyggnaden) revs och kyrkogården utvidgades rakt norrut. I samband med utvidgningen uppfördes även det vitputsade bårhuset 1974. Området innehåller förutom kist- och urngravar en minneslund.

Flygfoto över kyrkan och kyrkogården med tätväxt trädkrans, innan utvidgningen mot norr gjordes. Foto: Hallands kulturhistoriska museum.

Gravkvarteren i den utvidgade norra delen av kyrkogården.

Hasslövs kyrka

Kyrkan har kontinuitet på platsen sedan 1200-talet, då delar av västtornet uppfördes i sten. Kyrkans torn sparades medan det medeltida långhuset och koret revs 1863-64. Det ersattes då med ett nytt långhus i tegel efter ritningar av arkitekt Ludvig Hawerman. Fasaderna är vitputsade med rundbågeformade fönsteröppningar och strävpelare täckta med skiffer. Altaret upplyses av en trefönstergrupp på östgaveln. Exteriören präglas i övrigt främst av den höga barockspiran på det äldre breda västtornet. Huvudingången går genom tornets bottenvåning i väster.

I tornets bottenvåning, på norra sidan under dåvarande läktaren, fanns en gravkammare som adelsmannen överste löjtnanten Tollin lät uppföra den 1717 åt sin 25-åriga hustru Barbara Hermina Meck som dog av kopporna i barnsäng. Bredvid henne låg även hennes dotter som dog åtta dagar gammal och hennes tvåårige son. Tollin var svärson till artilleriöversten Meck på Vallen och bosatt i Dömestorp. Tollin dog själv i Stockholm och fördes senare till Hasslövs kyrkogård. Gravkammaren kom senare att tillhöra adelssläkterna Crassow-Coyet.

I samband med rivningen av det medeltida långhuset 1863 avvecklades gravkammaren och kistorna sägs ha placerats i en gemensam grav på kyrkogården.

Tornspiran med sin mönsterlagda spåninklädnad är från 1708 och antas vara ritad av Nicodemus Tessin d.y. På tornflaggan står C R S 1708. Carolus Rex Sueciae (Carl Sveriges konung) syftar på Kung Karl XII av Sverige som var rådande kung 1708. En sakristia ligger i nord/nordost.

Kyrkan avbildad på storskifteskartan från 1800. Källa: Lantmäteriet.
Nedan: Hasslövs kyrka idag.

Den ursprungliga vimpeln till järnspiran i toppen på tornet hänger på en vägg i vapenhuset.

Monumentet över Pehr Osbeck, som restes av Kungliga Vetenskapsakademien 1927.

Yttertaket utgörs av ett tjärat spåntak av främst ek, men med reparationer av fur. Långhusets tak är belagt med svart takpapp. Tornbyggnadens grundstenar har ojämn form och skjuter ut utanför fasad.

Inuti kyrkan täcks kyrkorummet av ett flackt tunnvalv av trä. Olika tiders skilda influenser har satt sina spår i kyrkorummet. I början av 1700-talet tillkom en altaruppsats och ett epitafium. Kyrkorummets nuvarande utseende härstammar från en renovering 1951, under ledning av stadsarkitekten i Halmstad Fredrik Wetterqvist. Då tillkom en ny bänkinredning och en ny altarring. Samtidigt återinstallerades äldre inventarier som predikstol och dopfunt från omkring 1600 samt medeltida skulpturer såsom ett krucifix och en träskulptur föreställande S:t Jakob. I samband med renoveringen igensattes korfönstren, men de återupptogs redan 1968 och försågs då med bågar och glasmålningar av konstnärerna Randi Fischer och Ralph Bergholtz, Brunnby. Kvar från 1800-talet är kyrkorummets form, tak- och fönsterformer samt läktare och orgelfasad. Läktarunderbyggnader tillkom 1991.

I Pehr Osbecks beskrivning från Laholms prosteri (1796) uppger klockare Tue Falck att det ligger flera personer begravda inuti kyrkan, under gången och framme vid altaret. Namn som nämns är bl a Major Sadzevill, prosten Dahlberg med fru Lunnaea, kyrkoherden Anders Brunckman, kyrkoherden Lunnaeus med söner, comministern Thulin och informatorn från prästgården. Enligt kyrkoherde Arvid Hallind flyttades de begravda personerna ut från kyrkan 1863-64 och begravdes i sydvästra delen av kyrkogården.

Länsmuseet Halmstad förvarar i sitt magasin delar av en altaruppsats, två trägravvårdar (Andreas Persson +1840, hustrun Maria Sevedsdotter +1859 och träkorset över Per Hansson +1881) vilka tillhör Hasslöv-Våxtorp församling.

Arkeologi

Hasslöv socken är kanske det område i södra Halland som påverkats mest av landskapets förändringar allt sedan de första människorna kom till området och fram till dags datum. Bland annat har förändringar i havsnivån påverkat Stensåns flöde vilket i sin tur har omdanat de låglänta delarna av socknen. Spår från jägarstenåldern ger sig tillkänna genom koncentrationer av bearbetad flinta som fortfarande plöjs upp. Den viktigaste passagen över Stensån har varit i anslutning till bron strax öster om kyrkan, vilket också förklarar byns läge.

Enligt forskare har de äldsta ortnamnen sin tillkomst under äldre järnålder, d.v.s. tidpunkten strax efter Kristi födelse. Karaktäristiskt för dessa namn är att slutledet består antingen av *–löv, –lev* eller *–inge*. Slutleden *–lev* och *–löv* är besläktat med verbet lämna, och betyder "*något efterlämnat*", det vill säga arvedel. Utifrån detta kan man sluta sig till att Hasslövs by var etablerad under järnåldern. Men det kanske mest framträdande belägget knyts till det stora myntfyndet som gjordes strax söder om Lugnarohögen. Av de mer än 200 funna romerska denarerna är de yngsta mynten präglade på 200-talet.

Idag ligger kyrkan skild från byn, endast omgiven av prästgård, präslöneboställe och församlingshem, men under medeltid har byn legat strax söder om kyrkan och benämns som ”*toften*” d.v.s. den plats där gårdarna har legat. Någon gång under historisk tid har man övergivit denna placering och flyttat hus och gårdar längre söderut ner till Dalabäcken. I början av 1800-talet låg då alla gårdar, utom en, på norra sidan av bäcken. Under 1900-talet sker så ytterligare en förändring och samhället förskjuts nu allt längre söderut och upp på åsens slutningar.

Vid fornnummer Hasslöv 18:2 som ligger vid Flintarp har det legat en pest- och kolerakyrkogård. Enligt markägaren Sture Nilsson i Flintarp har man vid grusgrävning på platsen hittat skelettdelar. Man har inte kunnat lokalisera några gränsdragningar eller områdets centrum.

Prästgården är uppförd 1845. Föregångaren låg längre västerut och en del av denna ingår troligen i det nuvarande församlingshemmet.

Kyrkogårdens utseende idag med prästgården i nordost och församlingshemmet i sydost.

Kyrkogårdsmuren mot söder är ganska låg och består av en blandning av sprängsten och fältsten.

Muren mot norr består av natursten med rundade former i olika storlekar, så kallad fältsten.

BESKRIVNING AV DAGENS KYRKOGÅRD

Placering och omgivningar

Hasslöv är tillsammans med Våxtorp en församling och ingår i Höks pastorat. Kyrkogården ligger i ett slätt jordbrukslandskap utanför Hasslövs samhälle. Samhället ligger inom synhåll i söder, vid nedre delen av Hallandsås. Per Osbecks väg leder i en rak axel från kyrkan fram till byn. På andra sidan av vägen, söder om kyrkogården, ligger f.d. skolan som numera är församlingshem. I nordost ligger den senast anlagda f.d. prästbostaden vilken är privatägd. Öster om kyrkogården ligger en mindre lövskogsdunge. Väster om kyrkogården ligger en jordbruksfastighet med bostadshus och gårdsbyggnader vilken är prästgårdens löneboställe. I övrigt omges kyrkogården av odlingslandskap i alla väderstreck. En grusparkering ligger vid södra kyrkogårdsingången och en ligger vid församlingshemmet.

Omgärdning

Kyrkogården kringgärdas av en kallmurad stenmur som är ca 60 cm hög och bred med större stenar nedtill och mindre upptill. I söder och i väster är muren något lägre än övriga delar och innehåller en blandning av sprängsten och fältsten med stenar som antingen är råkilade eller har rundare former. Mindre stenar är inkilade över hela muren. I öster, norr och längs västra delen vid bårhuset består muren av naturstenar med rundade former i olika storlekar, s.k. fältsten. En trädkrans med mestadels hängbjörk men med inslag av skogslönn växer vid murens insida.

Entréer

Totalt finns fyra entréer till kyrkogården. I söder ligger huvudingången med en dubbelsidig svartmålad smidesgrind med raka stänger och pilspetsformade toppar på den raka överdelen. Grinden är fäst i kraftiga, kvadratiska, granitgrindstolpar krönta av stora granitklot.

Grindarna vid ekonomibyggnaden i nordväst är utförd i liknande stil som södra ingången men överdelen har en välvd form. Ingången består av två grindar med en avskiljande stolpe i mitten och de är fästa direkt i muren.

Grinden till kyrkogårdens huvudentré i söder med kraftiga granitstolpar med klot överst.

Grinden vid ekonomibyggnaden.

En liten ingång finns vid västra murens mittdel vilken leder in till prästgårdens löneboställe som idag är ett privatägt lantbruk. Det är en liten enkelgrind i trä som är fäst i två enkla granitblock.

En enkelgrind i nordöstra delen av muren leder fram till f.d. prästgården. Grinden har samma stil som grindarna vid ekonomibyggnaden och är också fäst direkt i muren.

Planform och gångvägssystem

Kyrkogården har en i stort sett rektangulär planform som dock bildar en trubbig spets mot söder där muren följer vägens sneda sträckning. Vägen har dock ersatts av en parkering.

Kyrkogården har tre utvidgningsdelar vilka är synliga även om de inte är tydligt avgränsade förutom av gångar. De olika kvarteren är mer eller mindre rektangulära eller kvadratiska, gräsbeväxta och avgränsade med grusgångar. En del i sydväst har dock flera mindre grusomgärdade gravlängder.

En bred huvudgång löper i nord/sydlig riktning från södra grinden fram till bårhuset i norr. Längs södra och sydvästra muren löper en gång. Kyrkan är omgärdad av gångar och en gång leder fram till lönebostället. Från södra muren löper även en gång längs kyrkans östra sida ner till norra muren där gången viker av längs muren och leder fram till prästgårdsgrinden. Alla grusgångar är belagda med rött grus liksom en yta runt bårhuset.

Den äldsta delen ligger runt kyrkan och består av tre grästäckta kvarter. De enkelsidiga gravlängderna ligger i ganska raka rader i nord/sydlig riktning vända mot både öster och väster.

Den utvidgade delen sydväst om kyrkan är symmetriskt indelad i avlånga, dubbelsidiga gravlängder omgärdade av grusgångar. Nordväst om kyrkan är gravlängderna också dubbelsidiga. Alla gravlängderna väster om kyrkan ligger i nord/sydlig riktning och vårdarna är vända mot öster eller väster.

Det senast anlagda området i norr kom till på 1970-talet. Här finns gravplatser samt en minneslund i nordöstra delen. Det grästäckta gravområdet närmast bårhuset har raka gravlängder vilka är dubbelsidiga med rygghäckar och ligger i nord/sydlig riktning. Vårdarna är vända mot öst eller väst. Gräsytan i nordöst har ännu inte några anlagda gravplatser. En låg rygghäck är dock planterad.

Huvudgången mot kyrkans entré i väster, med nyplanterade träd vilka ersatt de hamlade pyramidalmar som tidigare gav speciell karaktär till kyrkogården.

Från gången som följer den södra kyrkogårdsmuren leder små gångar in mellan gravlängderna.

Grusgångarna går runt hela kyrkan.

Vegetation

Kyrkogården har en trädvårdsplan, upprättad 2007 av Demeter Trädgårdsform. Trädkransen runt kyrkogården är enhetlig och består till största delen av höga björkar (Betula pendul) i alla väderstreck. Fyra höga skogslönnar står dock längs västra muren. En pil (Salix) står vid muren vid minneslunden. Längs södra gången fram till västra kyrkoingången stod länge hårt beskurna, hamlade pyramidalmar (Ulmus glabra Fastgiata). De har nu ersatts med nya träd. Fem tårbjörkar står utspridda i kvarteren i den äldsta kyrkogårdsdelen och framför västra kyrkoingången. Rygghäckarna i norra delen består av Gullris (Ribes aurea). Vid murarna vid ekonomihuset står höga Cypresshäckar.

De flesta delområdena har buskar som präglar området. Det finns både barrbuskar och vintergröna buskar som Buxbom, Rhododendron, Azaleor, Benved m.m. Enligt f.d. vaktmästare Thore Johansson har det tidigare endast funnit ett fåtal fler buxbomsomgärdningar. Gravområdet direkt norr om kyrkan har dock nästan ingen vegetation vid gravarna utan där växer endast någon enstaka barrbuske. De flesta yngre gravvårdarna har blomsterstenramar men det finns även rabatter utan stenramar. Många av de äldre gravvårdarna har inga rabatter. Enligt f.d. vaktmästare Thore Johansson växer det fortfarande vildtulpan och blå skuggnäva vid östra kyrkogårdsmuren. Den sällsynta växten Stor ormrot har planterats på Osbecks gravplats.

Till höger: Det finns flera så kallade sorgeträd, av trädslaget tårpil, på kyrkogården.

En del av växtligheten i gravkvarteren består av barrbuskar och vintergröna buskar som står på gravplatserna och som i en del fall fullständigt omgärdar gravstenen.

Byggnader

Bårhus

Bårhuset byggdes 1974 och ligger i den nordvästra delen av kyrkogården som anlades 1972. Byggnaden är ritad av arkitekten Helge Nilsson, Våxtorp. Byggnaden har en rektangulär planform och ett sadeltak täckt med träspån. Fasaderna är putsade och avfärgade i vit kulör med slätputsade hörn. Sockeln är svartmålad. Ett putsat kors i relief sitter ovanför den dubbelsidiga träporten i söder. I norr finns två välvda fönster med brunmålade foder, fönsterlister och spröjsar. Två släta grå granithällar ligger på marken framför porten.

Bårhuset från 1974 ligger norr om kyrkan i rak linje från kyrkogårdens huvudentré i söder.

Ekonomibyggnad med verktygsbod

Nordväst om kyrkan, utanför kyrkogårdsmuren, ligger en ekonomibyggnad byggd 1974 och ritat av arkitekten Helge Nilsson, Våxtorp. Byggnaden innehåller lokaler för maskiner, personalutrymmen och en offentlig toalett. Det är en liten byggnad i ett plan med blåmålad trälockpanel, svart, plåttäckt sadeltak och brunmålade trädörrar. Fönstren har vitmålade foder, fönsterlister och spröjsar. Bredvid ekonomibyggnaden ligger en liten verktygsbod med plats för arbetsredskap. Även den har blåmålad trälockpanel och ett pulpettak täckt med svart plåt.

I nordost ligger en ekonomibyggnad och en verktygsbod.

Församlingshem, ekonomibyggnad, personalutrymmen

Församlingshemmet ligger sydost om kyrkan, på andra sidan vägen som leder ut till väg 115 (Båstadsvägen). Byggnaden omges av en trädgård med häckar i väster, söder och öster och ett grönfärgat metalltrådsstängsel i norr.

Församlingshemmet är inrymt i en äldre byggnad. Den norra delen härrör från den prästgård som kyrkoherde Daniel Lunnaeus lät uppföra 1704 och i vilken prästen Osbeck bodde. Osbecks prästgård låg där bårhuset ligger idag och byggnaden revs 1845. Byggmaterialet återanvändes sannolikt till en skolbyggnad som byggdes på nuvarande plats 1847. Skolverksamheten upphörde i slutet av 1950-talet.

Dagens församlingshem är en lång, smal enplansbyggnad med rödmålad locklistfasad. Ingången i väster utgörs av en inbyggd träveranda och ingången i öster har en enkel träfarstu. Sadeltaket har rött tvåkupigt tegel. En- två- och treluftsfönstren har vitmålade foder, fönsterlister och spröjsar. Byggnaden är renoverad på senare år bl a med hjälp av projektet ”Hallandsmodellen”.

I öster ligger en ekonomibyggnad i ett plan med rödmålad lockpanel och brunlaserade trädörrar/portar. Sadeltaket är täckt med rött, tvåkupigt tegel. Tvåluftsfönstren har vitmålade foder och brun- eller vitmålade fönsterlister.

Församlingshemmet i Hasslöv. Stommen i den norra delen av huset kommer troligen från den gamla prästgården som låg väster om den nuvarande. Byggnaden uppfördes 1847 och har bland annat innehållit småskola.

Övrigt

Belysning

Belysningen på kyrkogården har två olika stilar. Den yngre stilen består av genomskinliga, runda glaskupor med luftblåsor vilka står på svarta metallstolpar. De kantar huvudgången från södra kyrkogårdsingången fram till västra kyrkoingången.

Vid bårhuset har belysningen en äldre stil med svartmålad metallstolpe, svarta metallhuvor överst och lamphus av råglas med siktskydd. Kyrkans alla ingångar har väggbelysning ovanför dörrarna som är i likartad stil som belysningen vid bårhuset. Spotlights belyser koret och östra sidan av kyrkan. Förutom ljusstolparna vid bårhuset saknas belysning i nya delen i norr. Belysning finns på parkeringen i form av snedställda metallhuvor och glaskupor inuti vilka är fästa på höga metallstolpar.

Serviceplatser

De fem serviceplatserna är placerade längs kyrkogårdsmuren. Vid murarna i minneslunden, sydöst och i väster står det ett enkelt krattställ i metall och grönmålade handvattenpumpar. Vid södra kyrkoingången står det gröna soptunnor i plast och plåt, ett enkelt krattställ i metall, ett vasställ samt en enkel vattenkran. Vid muren nära ekonomibyggnaden står det en grå plastsoptunna, ett vasställ, vattenkannställ och en enkel vattenkran. Soptunnor står också bakom arbetsboden, utanför muren.

Parksoffor

Det finns ett antal parksoffor utspridda över kyrkogården. De är enkla träsoffor med horisontella, rygg- och sittribbor och gjutjärnsunderreden. I minneslunden står en gjutjärnssoffa från Byarums bruk, modell Murgröna och i askgravlunden står en parksoffa med gjutjärnsgavlar och träribbor.

Belysningen längs gången fram till kyrkans entré består av svarta metallstolpar och runda glasglober.

Parkbänken i minneslunden är gjutjärnssoffan Murgröna från Byarums bruk.

GRAVKVARTERENS KARAKTÄR

Den ursprungliga kyrkogården består av kvarteren som ligger i söder och öster och kvarteret närmast kyrkan i norr, samt en del av det västra kvarteret mot kyrkan. I väster ligger de kvarter som troligtvis kom till vid första utvidgningen. I norr ligger den senast utvidgade delen avgränsad med en grusgång. Här ligger även minneslunden. Den senast anlagda delen på kyrkogården är askgravlunden som ligger i den västra delen.

Gravkarta med de kvartersbenämningar som används i rapporten.

Gravområdet i söder

Gravområdet avgränsas av grusgångar samt kyrkogårdsmuren i söder och kyrkan i norr. Gravvårdarna står i rader i nordsydlig riktning och är vända både åt väster och åt öster och är en blandning av högre, smala, ålderdomliga och lägre, breda yngre vårdar. Gravområdet är gräsbeväxt och det finns ett så kallat sorgeträd av hängbjörk i den västra delen.

Området har en variation av gravvårdar i olika åldrar och former men det finns endast två stenramar kvar. De flesta gravvårdar inom detta område är låga gravstenar, med inslag av höga smalstenar och några kors. De flesta yngre gravarna återfinns i västra delen av området. De flesta är stående gravvårdar i sten, klassicistiskt, modernistiskt eller individuellt utformade vårdar med olika brutna former och stilar.

Ovan: Södra gravkvarteret sett från kyrkans sydvästra hörn.

Till vänster: Södra gravkvarteret sett från kyrkans sydöstra hörn. I förgrunden en av gravarna med bevarad kraftig stenram.

Vid kyrktornets södra sida ligger ett flertal äldre ditflyttade gravvårdar utan gravplats. De flesta härrör från 1700-talet och någon från tidigt 1800-tal. De består av enkla granit- och gnejsvårdar i råkilade, oregelbundna/brutna, naturstensliknande former. En av de äldsta gravvårdarna utan befintlig gravplats är ett gjutjärnskors från 1869 vilket står tillsammans med tre andra gjutjärnskors vid södra muren.

Längs med kyrkogårdsmuren i söder står fyra gjutjärnskors, det äldsta från 1869.

Gravområdet i öster

Gravområdet avgränsas av kyrkogårdsmuren i söder och öster och av en grusgång i väster. Mot norr är avgränsningen mindre tydlig mot den nyaste delen av kyrkogården. Marken är gräsbevuxet och i den södra delen står ett sorgeträd, en hängbjörk. Gravvårdarna står i rader i nordsydlig riktning och är vända mot väster och öster.

Här finns många äldre höga smala gravvårdar men även lägre, breda, yngre vårdar. Två av gravplatserna har gjutjärnsstaket från sent 1800-tal, den största tillhörande Menlösa gård. Öster om koret står en av de äldsta vårdarna i kvarteret, ett gjutjärnskors från 1871. I öster finns gravplatser tillhörande de större fastigheterna i socken, som Skottorp, Dömestorp och Menlösa samt flera prästgravplatser.

Det östra gravkvarteret sett mot nordost. I detta kvarter finns flera av storgårdarnas gravvårdar samt prästgravar. Hasslöv och Växtorps församlingar har historiskt hört samman och präster begravdes alltid i Hasslöv, medan Växtorps kyrkogård helt saknar prästgravar.

I den nordvästra delen av östra området finns flera gravvårdar från 1930-talet.

I östra gravområdet står många höga gravvårdar. Mångar är smalstenar med det förekommer även kors och bautastenar. Kyrkogårdens båda gravar med gjutjärnsstaket återfinns här.

Gravområdet i norr är mycket enhetligt med höga gravvårdar från 1910-talet vända åt öster.

Gravområdet i norr

Det gräsbeväxta gravområdet avgränsas av grusgångar samt av kyrkan i söder. Gravvårdarna står i rader i nordsydlig riktning och är vända åt öster. Gravvårdarna är från 1910-talet och består till större delen av höga smalstenar. Här finns även en obelisk och två korsformade vårdar. På kyrktornets norra vägg hänger kyrkogårdens äldsta gravvård. Det är ett lock till en kalkstentumba vilken låg på graven över Sophi Johana Petronela Stare från 1710-talet.

Det västra gravområdet har dubbla gravrader.

Gravområdet i väster

Området närmast kyrkan i väster har tillhört den ursprungliga delen men det går inte att säga exakt var gränsen går för den utvidgade delen. Området avgränsas av kyrkogårdsmuren med tillhörande trädkrans samt av kyrkan och en grusgång. Området är gräsbeväxt och den sydvästra delen är indelad av grusgångar i fyra smala grästäckta gravlängder med dubbla rader gravar i nordsydlig riktning.

Förutom några enstaka ålderdomliga högre vårdar präglas den sydvästra delen av låga, breda gravplatser från 1940-2000-talet. Gravvårdarna står tätt i raka gravlängder i nordsydlig riktning. De flesta klassicistiska vårdarna står i västra delen men området innehåller också många yngre vårdar i modernistisk och individuellt utformad stil. De två yttersta gravlängderna mot väster har många gravplatser med stenram. Vid de flesta gravvårdarna finns blomsterstenramar. Längs västra kyrkogårdsmuren står ett antal uppradade gravvårdar som har flyttats från sin gravplats.

Ovan: I två av gravlängderna finns rader av grusgravar med stenramar.
Till höger: Norra delen av det västra gravområdet har varierande ålder och stil på gravvårdarna.
Nedan till höger: Den monumentala minnesvården över Pehr Osbeck och framför den en prästgrav, över kyrkoherde Axel Åbring, från 1940-talet i form av ett kors.

Den nordvästra delen utgörs av en stor gräsyta vilket innehåller en blandning av ålderdomliga och yngre vårdar från 1870- till 2000-talet. Nordvästra delen har glest med vårdar. De äldre vårdarna är främst höga smalstenar i enkla stilar men här finns även lägre vårdar med grovt huggna baksidor, låga bautastenar och små marmorvårdar. Flera av dem är barnvårdar och troligtvis låg de s.k. mindre bemedlade här eftersom vårdarna är mindre och enklare i sin utformning. Den äldsta gravvården med befintlig gravplats är ett gjutjärnskors från 1871. Längs västra muren står ytterligare femton gjutjärnskors utan gravplats från perioden 1845 till 1890-talet. Den enda monumentala gravplatsen på kyrkogården ligger nära ekonomibyggnaden och tillhör prosten och Linnés lärjunge Pehr Osbeck. De yngre gravvårdarna är i klassicistisk, modernistisk och individuellt utformade stilar, ofta polerade. Tre gravplatser är delvis häckomgärdade.

Nya gravområdet i norr

Den nya delen av kyrkogården ligger norr om den ursprungliga och avgränsas i söder av en grusgång och i väster, norr och öster av kyrkogårdsmuren med trädkrans. En grusgång går längs med norra kyrkogårdsmuren och leder fram minneslunden och den grind som lett till prästgården nordost om kyrkogården. Det nya gravområdet anlades 1972.

Nordvästra delen av området närmast bårhuset har en stor gräsyta och präglas av raka rygghäckar och gravlängder i nord-sydlig riktning. Vårdarna är homogena och enhetliga och har i stort sett samma låga och breda höjd. De består av yngre stående gravplatser med modernistiskt och individuellt utformade vårdar, vända mot öster eller väster. Västra gravlängden innehåller också urngravplatser. Urngravplatser står också längs norra muren och de är vända mot söder, inåt området. Gravvårdarnas ålder härrör från 1975 till 2000-talet. En del

Nordvästra delen av västra kvaretet. Denna del har en blandning av gravvådar, både i ålder och i stil.

Till höger: Den nordöstra delen har en stor gräsyta med minneslund i hörnet mot prästgården.

Den nya gravområdet i norr har i den nordvästra delen gravlängder i nord-sydlig riktning med dubbla rader gravvårdar med rygghäckar i mellan.

Längs med norra kyrkogårdsmuren finns en rad med urngravar med mindre gravvårdar, de flesta med liggande sten.

I minneslunden finns en sten med texten "*Herren är min herde*".

låga barr- och lövbuskar finns vid gravplatserna. De stående gravplatserna har blomsterstenramar med litet djup och de flesta urngravarna har ingen blomsterstenram. Gravmaterialet består av grå, röd granit, gnejs, diabas eller labrador.

Nordöstra delen består av en stor tom gräsyta som inte är belagd med några gravplatser ännu. Endast en rygghäck är planterad närmast gången. Enligt gravkartan är det planerat att ligga två dubbelsidiga gravlängder i samma riktning och med stil som det nordvästra området.

Minneslunden

Minneslunden ligger i den norra nya delen av kyrkogården i den nordöstra delen bredvid muren. Den tillkom av kring 1990 och anlades av f.d. vaktmästaren Thore Johansson.

Närmast grinden i norr ligger en markyta täckt med singel. Buskage växer längs murarna och mot den östra finns en liten rabatt. I rabatten ligger en sten med texten *"Herren är min herde"*. Vid östra muren står en parkbänk, *Murgröna* från Byarums bruk. På den grusade ytan står ett vattenbad i granit och ett svartmålat ljus- och vasställ i metall. Jordningsytan finns utanför den anordnade platsen.

I hörnet mot prästgården finns minneslunden. I hörnet finns en grusad yta med en smidesställning med plats för gravljus och buketter, en liten stenfontän och en parkbänk.

Askgravlunden

Askgravlunden ligger i nordväst mellan västra delen och ekonomibyggnaden och tillkom 2017. Platsen har en grusad yta avgränsad mot planteringar med en stenkant. På den grusade ytan finns en hög sten där namnbrickor med de gravsatta monteras. Runt kanten finns även svarta metallställ för gravljus och blommor, en parkbänk med smidesgavlar och en stolpbelysning med lykthus.

Ovan: På den grusade ytan står en hög sten på vilken namnbrickorna över de som gravsätts i askgravlunden monteras.

Askgravlunden har en grusad yta med stenkant mot planteringarna runt platsen.

Gravvårdstyper

De olika gravvårdstyperna på kyrkogården följer i huvudsak de nationella strömningarna, se tidigare avsnitt.

De äldsta vårdarna, från 1700-1800-talet, vilka ligger vid kyrktornets södra sida, är handhuggna granit- och gnejsvårdar tillverkade i ett stycke med handinhuggen text. Den enda häll som finns på kyrkogården är stenlocket till Stares gravkammare som legat inuti vapenhuset och som numera hänger på vapenhusets utsida och som representerar en ålderdomlig gravform.

Tredelad smalsten från sent 1800-tal över hemmansägare Hans Pålsson och hustrun Elna Pålsson med inskriptionen *Kristus är mitt lif döden är min vinning*.

Rikligt utsmyckad vård från sent 1800-tal över hemmansägaren Hans P. Nilsson och hustrun Petronella.

Lägre enklare gravvård från sent 1800 tal över lantbrukaren G. Lindhult och hustrun Stina.

Smalsten från 1910-talet över Karl Nilsson och hustrun Emelie Nilsson med inskriptionen *Älskade Saknade*.

Lägre bredare sten med rikt dekorerad yta. Vården över Nils P. Bengtsson och hustrun Elise Bengtsson.

Den vanligaste stilen bland de äldre vårdarna är stående, höga smalstenar från 1870-talet fram till tidigt 1900-tal. Denna typ av vårdar finns i alla delar utom i nya delen i norr. De har varierad utformning högst upp; sadeltaks-, pyramidformade eller välvda och de är tillverkade i diabas, men även grå eller röd granit förekommer, helt eller delvis polerade. De står direkt i gräset, utan stenram, men de kan ha en stenramskantad rabbatt framför. De flesta inskriptioner är inhuggna men kan vara förgyllda eller ifylld med färg. Några har inlagda textplattor i marmor och dekor av porslinsänglar. Det finns några mycket vackra exemplar av vårdar med en insatt medaljong av biskvi vilken består av hårdbrändt vitt porslin. Motiven är ursprungligen formade av Bertel Thorvaldsen, Köpenhamn. En vård symboliserar dagen där en ängel strör morgonrodnadens rosor och ett barn håller en uppåtvänd fackla som symboliserar livet/uppståndelsen.

Obeliskformad gravvård över urmakare C. G Hansson.

Organisten L. A. Arnouffs gravvård i form av en bruten trädstam.

Andra höga vårdar från samma period är obelisker, kors och bautastenar. Obeliskerna är en klassicistisk form och symbol för ära, redlighet och ståndaktighet. Bautastenarna representerar nationalromantiken som kom i slutet av 1800-talet. Den knöt an till de fornnordiska rötterna med runskrift och grovhuggna ytor. Det finns en vård som har formen av en bruten trädstam. Stammen symboliserar en hejdad livsgärning och nationalromantikens önskan att vara nära naturen.

Osbecks länkomgärdade gravplats är den enda riktigt stora och monumentala gravplatsen på kyrkogården. Under slutet av 1800-talet var storleken på gravstenen en statussymbol och vårdens storlek ökade med familjens förmögenhet. Förutom de höga vårdarna så finns från samma tid även enkla vårdar med en grovhuggen baksida.

Gravvårdar i gjutjärn härrör främst från 1800-talet. Gjutjärnsprydnader hade sin glansperiod under 1840-1880-talen och de få bevarade gjutjärnskorsen är av stort konstnärligt värde. Det finns två bevarade gjutjärnsstaket på kyrkogården och 22 gjutjärnskors.

Vid kyrktornets södra sida ligger ett antal ålderdomliga vårdar från 1700-talet och tidigt 1800-tal.

Längs västra kyrkogårdsmuren står 15 gjutjärnskors. Till höger: Några gjutjärnskors står ute i kvarteren, som vården över Kjersti Jönsson i östra gravområdet.

På 1910-talet kom en ny typ av gravvård, där livsten och tillhörande stenram utformades till en estetisk enhet. Gravvårdarna var låga, kraftiga och breda och kunde utgöra en del av stenramen med klassicistisk ornamentik med kannelyrer, voluter, kolonner samt stenkulor och urnor. I Hasslöv finns endast en komplett gravvård i denna stil bevarad. Det finns bevarade vårdar där stenramarna är borttagna. På äldre flygfoton syns att det funnits många stenramar med grus i de södra, östra och norra kvarteren runt kyrkan. I dessa kvarter finns endast ett fåtal grusgravar med stenram idag.

På vården över landtbrukaren J. H. Malmros från 1876 finns över texten en insatt ängel i vit porslin. Vården står i östra gravområdet.

Gravvården över Christina Lindhult f. Norlander från 1882, med insatt medaljong i biskvi. Vården har textplatta i marmor, vitt marmorkors överest och dekorativt huggen sten. Vården står i östra gravområdet.

En bit in på 1900-talet blev gravvårdar med en strikt klassicistisk prägel vanligt. De finns rikligt representerade i områdena närmast kyrkan. De karaktäriseras av enkla former, släta ytor, stående, låga kvadratiska eller rektangulära stenar med kolonner, pilastrar, voluter, stenkulor eller friser på vårdarna. Dekoren har ofta bladrankor, facklor och urnor. Modernistiskt, likformigt utformade vårdar kom i början på 1930-talet och utmärks av låga, homogena, rektangulära, raka och strama vårdar. Södra och sydvästra delen präglas särskilt av dem. Kvarteren i den västra delen med gravar från mitten av 1900-talet har haft mycket grusgravar med enkel stenram. I denna del finns fortfarande många grusgravar bevarade.

Gravvård i jugendstil med kraftigare stenram med hörnklossar.

Gravvård i en ovanlig form i klassicistisk art deco med kolonner och oljelampa i relief.

Vård från 1940-talet med pilastrar och facklor.

Vård över familjen Svensson, föräldrar och två döttrar. Klassisk gravvård med bladrankor.

Yngre vårdar finns i alla kvarter utom det norra. Formerna är varierande med t.ex. välvda, sadeltaksformade, brutna överdelar men även oregelbundna, naturstenar blev vanligare under ena delen av 1900-talet. I slutet av 70-talet blev granit i alla färger populärt. Typografin förenklades ytterligare och det blev vanligt att sätta metallbokstäver på stenen i stället för gravering. Yrkestitlar skrevs sällan in och det blev också vanligt med gravinnehavarens namnunderskrift för att ge en personlig prägel på stenen. Dekoren utgjordes ofta av kors, blomslingor och naturmotiv. Med tiden blev det allt vanligare att dekoren blev mer personlig och visade symboler för intressen eller yrken som t ex dragspel eller ett gevär för jakt.

Urngravar finns längs norra kyrkogårdsmuren och bland gravlängderna i den nya norra delen men även i familjegravarna. Kremering och gravsättning i urnor i stället för kistor har medfört mindre gravplatser, mindre gravvårdar med tätare placering. Urngravarnas vårdar kan vara liggande eller stående.

Gravvårdar från 1950-talet och framåt i västra kvarteret.

I mitten av västra kvarteret har gravplatserna bevarade stenramar.

Liten vård utformad som ett vattenbad för fåglar stående mot den norra kyrkogårdsmuren.

Låga vårdar i det nya norra kvarteret.

Det vanligaste materialet på vårdarna är granit av olika slag men bland de höga smalstenarna är svart diabas vanligast. I övrigt förekommer gnejs, marmor, kalksten och sandsten liksom gjut- och smidesjärn och labrador. Bland äldre vårdar är stenen ofta slät med helt eller delvis polerad framsida och på yngre vårdar är stenen ofta helt blank-, mattpolerad, råslammad eller obearbetad. Äldre stenar har mer lokalt bruten sten. Fram till början av 1990-talet bröts sten i Halland t ex Hallandsgnejs och Ysbygnejs, medan dagens stenbrytning sker mycket i Bohuslän och Skåne.

Två äldre vårdar och en yngre, alla tillverkade i marmor. Till höger vårdarna över Måns Andersson och Elna Hansdottr.

Gravvård från sent 1800-tal i ljusgrå granit över lantbrukaren Per Andersson och hustrun Elna.

Ovan: Många gravvårdar är tillverkade i svart diabas, både vårdar från sent 1800-tal och fram till 1950-60-tal. Här vården över Bertha Nilsson.

Till vänster: Vård i röd granit från 1916 över Lovisa Pettersson.

Skador

Den vanligaste skadan på gravstenarna är att de har varit instabila och har fått läggas ned. I övrigt är det vanligt med påväxt av lavar. Mossa och alger förekommer i mindre omfattning. Texten på 1700- och 1800-talsvårdarna vid västra kyrkoingången håller på att erodera bort. Några vårdar är spruckna varav några är i marmor och några sitter löst vilket bör åtgärdas. En liten sandstensvård vittrar. Flera marmorkors i toppen är avbrutna på de äldre vårdarna. Ett gjutjärnskors är avbrutet. De flesta av gjutjärnskorsen är mer eller mindre rostiga, några är åtgärdade, och ett par är troligen avbrutna.

Den stora vården tillverkad i flera olika delar över lantbrukaren Nils P. Andersson och hustrun Charlotta Andersson är nedmonterad. Vården har i ursprungsutförandet högt miljöskapande värde som delvis går förlorat när den ligger ner.

Ovan: Gravvård som monterats ned på grund av att den varit instabil.

Till höger: Den runda porslinsmedaljongen på gravvården över Anders Johnsson och Pernilla Hansdotter är sprucken.

Den lilla marmorvården över lantbrukaren O. Persson har svåra skador och den övre delen är nedmonterad.

Inskriptioner

Inskriptionerna på de äldre vårdarna består oftast av titel, namn, födelse- och dödsdatum samt ibland gårdsnamn eller ortnamn. Många gravar är familjegravar. Den graverade texten är oftast utan färg men kan vara förgylld och ibland ifylld med färg. Texten kan även vara i relief och på mer sentida gravvårdar finns metallbokstäver. Kors och stjärnor högst upp på stenen är en vanlig dekor på äldre gravvårdar och med tiden blir dekoren mer riklig och på sentida gravvårdar mer personlig och individuell. På de yngre vårdarna är det ovanligt med titlar.

Längre inskriptioner är inte vanligt förekommande. Oftast refereras till en psalmvers eller bibelord på de äldre gravårdarna. Det finns ett antal korta inskriptioner på gravvårdarna, vanligast på gravvårdar från 1910–20-talet, som *”Kristus är mitt lif, döden är min vinning”, ”Intet lif utan död, ingen död utan lif”, ”En glad uppståndelse mig gif, och efter döden evigt lif”, ”Vila i frid”, ”Älskad i livet, saknad i döden”, ”Blott en dag ett ögonblick i sänder”, ”Tryggare kan ingen vara, än Guds lilla barnaskara”, ”Älskad, saknad”, ”Herrens godhet varar evinnerligen”, ”Jesu Kristi Guds sons blod, renar oss från alla synder”*. Den enda längre inskriptionen är: *”Slummerstilla kyrkogård i min hembygds nejder, låt mig hägnas i din vård, efter livets fejder, ljuft i dina sovgemak under gröna kullars tak, mina fäder drömma, och i deras lugna bo, må en gång i fridlyst ro, du mitt stoft och gömma*” (se sidan 38).

Lantbrukaren J. H. Malmros vård har textinskriptionen "*Christus är mitt lif, döden är min vinning.*"

Ovan: Anton Andersson och hustrun Amandas gravvård har inskriptionen *"Älskade. Saknade."* En inskription som återfinns på fler gravvårdar på kyrkogården.

Till vänster: Lantbrukaren Bengt Mattssons och hustrun Peternillas gravvård med textinskriptionen: "*Herrens godhet varar evinnerligen.*"

Under 1800- och början av 1900-talet skrevs ofta titlar in. Yrken som har präglat Hasslövstrakten är övervägande relaterade till lantbruk som t ex lantbrukare, hemmansägare och åboen. Hemmansägare är en bonde som äger sin egen gård och jordbruksmark, och som sådan räknades han eller hon förr som skattebonde. Skattebönderna måste betala skatt (ränta) till kronan. Med den ålderdomlig titeln ”*åboen*” menades en person som brukade någon annans jord med en ärftlig besittningsrätt s k ”åborätt”. Detta var en ärftlig besittningsrätt för kronolandbor, d.v.s. landbor på kronojord. Denna rättighet infördes i slutet på 1700-talet och innebar att landborna och deras arvingar fick sitta kvar på gårdarna så länge de fullgjorde sina skyldigheter. En landbo är en bonde som brukade jord utan att äga den. Jorden som han brukade tillhörde kyrkan, frälset, kronan eller andra bönder. Beroende på vilken typ av jord de brukade kallades de därför frälselandbo, kyrkolandbo, kronolandbo eller bondelandbo. En undantagsman (även kallad sytningstagare) är en bonde och hans hustru, som på ålderdomen lämnat hemmet ifrån sig till exempelvis sin son eller måg. Enligt sytningssystemet ska den förre markägaren få underhåll livet ut.

Andra titlar på gravvårdarna som speglar dåtidens samhälle är: godsägare, trotjänarinnan, handlanden, hemmasonen, hemmadottern, undantagsmannen, mejerist, studenten, komminister, kyrkoherden, prosten, fru prostinnan, kyrkovaktmästare, smedmästare, verkmästare, folkskolläraren, lärarinnan, pursern, sömmerskan, skräddarmästaren, pigan, hushållerskan, snickaren, landstings- och nämndemannen, målarmästaren, f.d. kommunalordföranden, arrendatorn, barnmorskan. Bland mer ovanliga titlar finns v. befallningsman, som är en person som fått i uppdrag av en huvudman att sköta/styra/befalla något och osttryckare, som är en person som ystar ost.

Två gravvårdar med yrkestitlar med yrken som var vanliga i samhällena. Ovan: Vården över Snickaren L. Persson och hustrun Christina Lovisa. Till vänster: Vården över Mejeristen N. P. Swensson. Båda från sent 1800-tal.

Kvinnor nämns främst i relation till någon man såsom maka, hustru eller änka och dotter. Sen kommer en tid av ogifta yrkeskvinnor med titlar som t ex lärarinnan, sömmerskan, trotjänarinnan. Det var vanligt att sonen eller dottern bodde kvar på familjens gård hela livet och kan omnämnas på vården som hemmasonen eller hemmadottern. Det var också vanligt att flera syskon blev kvar på gården för att sen vila under samma sten. Barngravar var mindre och enkla i sin utformning och ofta har man bara skrivit ut förnamnet på gravstenen. Om mor och barn dog i barnsäng eller av samma sjukdom är det vanligt att barnen begravdes med sin mor.

Gravvården över trotjänarinnan Johanna Hansson.

Gravvården över hemmasonen Arthur L Pålsson. Vården har även textinskriptionen *Älskad i livet, saknad i döden.*

Vård med kvinnotitel. Vården över sömmerskan Kristina Hansson.

Till vänster: En liten enkel anonym sten med texten *Dyra Moder.*

Två syskongravar: Ovan graven över Johan Anderssons barn: Albert, Karl Georg och Gunnar Fhilip från tidigt 1900-tal och till höger vården över syskonen Lola och Hans Stefan från 1950-talet.

Klass 1 vårdar

Av gravvårdarna på Hasslövs kyrkogård har ungefär 100 tillförts klass 1, se bilaga 1 och 2, och de återfinns i alla kvarter, utom i den nya norra delen. Det innebär att de har ett så stort kulturhistoriskt värde att de inte får återanvändas och bör bevaras och inte flyttas. Här finns representanter från både enkla och mer exklusiva vårdar, från olika tidsperioder och typiska för sina respektive kvarter/delområden. Många höga stenvårdar från tiden kring 1870-talet och fram till ca 1950 är utvalda då de har viktiga miljöskapande värden och bidrar till kyrkogårdens karaktär. Några exempel lyfts fram nedan.

De äldsta gravvårdarna på kyrkogården har ett stort kulturhistoriskt värde. De är flyttade till kyrktornets södra sida och härrör från sent 1700-tal och någon från tidigt 1800-tal. De består av enkla granit- och gnejsvårdar i oregelbundna/brutna, naturstensliknande former med handinhuggen, mycket vittrad och svårläst text i form av initialer och ett årtal. Kyrkoherde Arvid Hallind uppger att han hittat gravvårdarna i gamla kyrkogårdsmuren.

En av gravstenarna från 1700-talet som ligger upplagd vid kyrktornets södra sida.

På kyrktornets norra sida hänger ett gravstenslock i kalksten som tillhör graven över Sophi Johana Petronela Stare. Gravlocket ska ha legat på nordvästra sidan av kyrkogården och blev sedan uppsatt på vapenhusets vägg 1966. Fyra rostiga järnringar är fästa i varje hörn. Texten är nästan bortvittrad men Arvid Hallind nedtecknade vad som var synligt av texten 1975 enligt följande: ”HERUNDER FÖRW…. AF MIN DOTS STOFT & HUDO SOPHI JOHANA PETRONELA STARE. Född d. 24 okt. 1701 Afsomnad den 2 aug. 171… FÖRHOPANDJES SO (SINO) KRONO SOWA SKAL FINANDJES WARA GUD TILL BEHAG. DET WARDER….”. På gården Menlösa bodde Hans Fredrik Stare (*1726) som hade fyra barn varav en dotter hette Johanna Petronella, född 1761 21/10 och död 1774 21/8. Det är troligt att det är samma person, även om årtalen inte stämmer med Arvid Hallinds uppgifter. Vittrade siffror är svårlästa.

Av stort kulturhistoriskt värde är gravplatsen tillhörande Pehr Osbeck (*1723 +1805) som var Linnélärjunge, naturforskare, teologie doktor och prost i Hasslöv, kyrkoherde i Hasslöv och Växtorps församling 1758-1805. Osbeck skall själv ha funnit sin gravsten under sina vandringar på Hallandsås. Den ursprungliga gravplatsen togs bort då man utvidgade kyrkogården 1862-63 och gravstenen lades då vid det nu rivna redskapsskjulet. Stenen var länge försvunnen men återfanns kring 1920-talet. Den nuvarande gravplatsen kom till 1927 då Kungliga Vetenskapsakademien lät resa en minnessten över Osbeck, väster om kyrkan, nära den plats där hans bostad, prästgården, tidigare låg. Dagens gravplats består av en hög bautasten i röd granit omgärdad av fyra råhuggna, kvadratiska hörnstolpar och sammanbindande länkar. Bautastenen står på en växtbevuxen upphöjning och två enkla naturstenar ligger vid bautastenens fram- och baksida varav en är Osbecks vård med inskriptionen P.O. 1761. Markytan täcks av den sällsynta växten stor Ormrot. Första fynduppgiften om växten publicerades av Pehr Osbeck i hans bok ”*Utkast till Flora Hallandica*” 1788. Hans två vuxna döttrar vilka dog i s.k. rötfeber (en epidemisk febersjukdom) ligger också på gravplatsen.

Gravstenslocket tillhörande Sophi Johana Petronela Stare som är upphängt på kyrktornets norra sida. Den inhuggna texten går inte att läsa.

Minnesstenen över kyrkoherden och teologi doktorn och naturforskaren Pehr Osbeck, rest av Kungliga Vetenskapsakademin 1927.

Gjutjärnsstaket, länkar och gjutjärnskors är idag unika och skall bevaras men har monterats bort i stor omfattning. På kyrkogården finns det 22 gjutjärnskors och 2 gjutjärns- och smidesstaket (Friis och Wennström) samt en länkomgärdning (Osbeck), varav samtliga är placerade i klass 1. En vanligt förekommande stil på gjutjärnskorsen är när de har klöverformade korsarmar och en dekor i basen med en ängel vilande på ett urnkärl. De enklaste korsen är raka och några kors har korsformade armar. Några kors har dekorer med bl a Guds allseende öga, korset och ankaret eller timglaset som symboliserar tidens flykt och den mänskliga förgängelsen.

Ett antal vårdar med stort konstnärligt och kulturhistoriskt värde har dekor i porslin föreställande änglar. En av dessa är kalkstensvården tillhörande Malmros vilken är dekorerad med en ovanligt stor och välbevarad porslinsängel (se sidan 39).

En ålderdomlig och vacker form har den lilla sandstensvården med ett marmorkors i toppen och murgrönedekor över hela stenen. Vården tillhör studeranden Gottfrid von Krassow (+1876).

Ett av de mer sirligt utförda gjutjärnskorsen som står längs den västra kyrkogårdsmuren. Korset saknar läslig inskription.

Ovan: Gjutjärnsstaketet runt handlaren Nils Wennström och hustrun Kristinas gravplats.

Till vänster: Den lilla sandstensvården med murgrönedekor och ett marmorkors över studenten Gottfrid von Krassow.

Johanna Bengtssons vård från 1932 är en enkel diabasvård med en fågeldekor. Hon bodde i huset vid Lugnarohögen (i Hasslövs samhälle) som staten köpte in när de gjorde platsen till ett museum.

Organisten L. A. Arnouffs nationalromantiska vård har formen av en avsågad trädstam vilket symboliserar en hejdad livsgärning (se sidan 37).

Två vackra korsformade vårdar tillhör kyrkoherde C R Christenssons kors (+ 1933) och den modernistiska diabasvården med rosdekor tillhörande Peter och Magdalena Petersson (+1930-31).

Till höger: Johanna Bengtssons och maken Skräddarmästaren J. P. Bengtssons gravvård.

Ovan: Kyrkoherden C. R Christenssons gravvård. De kyrkoherdar som har verkat i Hasslövs och Våxtorps församlingar är begravda på Hasslövs kyrkogård.

Till höger: Gravvården över Peter och Magdalena Petersson med vackert utförd rosdekor.

Sammanfattande karaktärsdrag

Hasslövs kyrka med kyrkogård, prästgården med park och församlingshem utgör en väl samlad kyrkomiljö. Kyrkan och kyrkogården har medeltida anor. Kyrkogården är tydligt omgärdad av stenmurar, en hög trädkrans av björk. De öppna gräskvarteren indelade av grusade gångar är också viktiga för helhetskaraktären.

I kyrkogården framträder tre olika årsringar tydligt. Den äldsta delen av kyrkogården ligger kring kyrkan med kvarter som i huvudsak är gräsbevuxna. Denna del av kyrkogården domineras av höga stenvårdar med ålderdomlig karaktär även om här finns yngre vårdar bland de äldre. De äldre delarna är särskilt viktiga ur kulturhistorisk synvinkel då de visar kyrkogårdens långa historia. Gravstenslocket från 1710-talet tillhörande släkten Stare är kyrkogårdens äldsta och har ett stort kulturhistoriskt värde, liksom de 1700- och 1800-talsvårdar som ligger vid södra sidan av vapenhuset. Särskilt karaktärsskapande är de obelisk- eller korsformade vårdarna, två gravplatser omgärdade av gjutjärnsstaket samt fyra gjutjärnskors från 1800-talet vid kyrkogårdsmuren i söder. Det finns gott om solitärträd och högre buskar i söder och öster men området närmast kyrkan i norr har inte någon vegetation.

Den sydvästra delen av kyrkogården har en karaktär typisk för kyrkogårdar från en bit in på 1900-talet. Den är symmetriskt anlagd med kvarter indelade av grusgångar och tätt placerade, stående, låga vårdar i sten vilka härrör från 1940–2000-talet. Vårdarna består mestadels av en blandning av klassicistiska, modernistiska och individuellt utformade vårdar. Flera gravlängder har stenramar, ofta med gröna inslag som lägre buskar vid de enskilda gravvårdarna. Området nordväst om kyrkan är grästäckt och innehåller en blandning av ålderdomliga och yngre vårdar i klassicistisk, modernistisk och individuellt utformade stilar, från 1870- till 2000-talet. Den mest dominanta gravvården, vilken även är kyrkogårdens största, är Osbecks gravplats. Här finns även femton gjutjärnskors från 1800-talet placerade längs kyrkogårdsmuren i nordväst, vilka också bidrar till att visa kyrkogårdens långa historia. Ett ungt inslag i miljön är askgravlunden vid vaktmästarbyggnaden. Askgravlunden har en grustäckt markyta omgärdad av en stenkant, en hög stenpelare som namnbrickor fästs vid, ljus- och vasställningar i metall och en träbänk med smidesgavlar.

I norr finns den nyaste delen i typisk modernistisk stil omgiven av bårhusets närhet och utsikten mot f.d. prästgården. Närmast bårhuset finns en stor gräsyta indelad av rygghäckar i raka gravlängder. Här finns det sena 1900-talets typiska homogena stående, låga och breda stenvårdar från 1975 och framåt. Längs norra muren finns sentida, tätt placerade urngravplatser. Till den modernistiska karaktären bidrar även en liten minneslund vid muren i nordöst. Till lunden hör en grustäckt markyta med ett vattenbad i granit, ljusställ i metall, ett vasställ för medhavda blommor och bänken Murgröna. Nordöstra delen är ännu inte belagd med några gravplatser utan består av en stor tom gräsyta.

BEVARANDEFÖRSLAG

Ur historisk synpunkt är en kyrkogård av betydelse för förståelsen av socknen. Bevarandeförslagen syftar till att skydda och bevara de idag fortfarande synliga tidsperiodernas olika utformning och karaktär. De skyddade delarna och objekten på kyrkogården kan därmed visa på såväl den allmänna kyrkogårdsutvecklingen som Hasslövs historia.

Bevarandeprogrammet för Hasslövs kyrkogård är utformat så att det omfattar kyrkogårdens övergripande karaktär med planform, gångsystem, omgärdning och vegetation samt de olika gravanordningarna. De olika faktorerna ska tillsammans spegla kyrkogårdens framväxt från medeltid fram till idag.

Riktlinjer för Hasslövs kyrkogård som helhet

- Kvarterens planform ska bevaras och som en följd av detta även gångsystemet, så att de olika utvidgningsfaserna förblir synliga. De ursprungliga ritningarna, där sådana finns, bör stå som utgångspunkt vid förändringar och vård.
- Gravplanen för kyrkogården bör följas med gravvårdarna placerade i rader i nord-sydlig riktning, med undantag för den senast tillkomna delen där urngravar även placerats längs kyrkogårdsmuren i väst-östlig riktning.
- Gångarna bör behålla sin grusbeläggning. Vid ev. behov av att hårdgöra ytor ytterligare ska val av material noggrant prövas för att inte skada kyrkogårdens kulturhistoriska värde.
- Kyrkogårdens omgärdning i form av naturstensmuren med trädkrans ska bevaras.
- Kyrkogårdens entréer i form av smidesgrindar mellan stenstolpar ska bevaras och underhållas med traditionella metoder och material.
- Den sparsamma vegetationen inne i de äldre kvarteren, med enstaka sorgträd, är ett karaktärsdrag som bör bevaras.
- Växter vid enskilda gravar bör vårdas, hållas i en låg höjd och ringa omfattning för att inte bli ett dominant inslag på kyrkogården.
- Kvarterens mark bör förbli täckt av gräsmatta.

Södra kvarteret med gravvårdar i blandade åldrar från sent 1800-tal fram till idag. Sorgeträdet ger karaktär åt kvarteret.

- Trädkrans, alléer samt trädraderna ska bevaras och vårdas och nedtagna träd ersättas enligt trädvårdsplan. Vid förändring/borttagande av träd, oavsett var de står på kyrkogården, krävs tillstånd från länsstyrelsen.
- Alléer och träd utanför kyrkogården kan omfattas av miljöbalkens biotopskydd och ev. förändring av dessa handläggs av miljövårdsenheten på länsstyrelsen.
- Växtligheten med rygghäckar mellan gravraderna i den nya norra delen bör bevaras och följa den ursprungliga planen, som en tydlig årsring på kyrkogården.
- Andra inslag på kyrkogården i form av bänkar, belysning, papperskorgar och servicestationer bör hålla hög kvalitet beträffande material och utformning, men vara neutrala och inte stjäla för stor uppmärksamhet från de gamla kulturhistoriska miljöerna. Material bör ligga nära de naturliga material som finns i trakten.

Riktlinjer för kulturgravar

Ungefär 100 vårdar har bedömts som kulturgravar, se vidare i bilaga 1 och 2. När gravrätten för en kulturgrav tillfallit gravrättsupplåtaren ska följande riktlinjer följas:

- Kulturgravar skall bevaras och vårdas på plats. De får inte återupplåtas eller återanvändas.

- Skadade vårdar skall lagas. Företrädelsevis anlitas konservator för att upprätta program för att åtgärda skadade äldre gravanordningar.

- En plan bör upprättas för att återställa nedlagda vårdar i klass 1.

- Alla omgärdningar som gjutjärns-, smidesjärns- och stenramar samt buxbomshäckar skall bevaras och vårdas och underhållas med traditionella metoder.

- Vid vård och underhåll av samtliga gravvårdar ska material och teknik anpassas till gravens befintliga utformning och material.

- En plan bör upprättas för att rengöra eller på andra sätt åtgärda vårdar med påväxt eller andra skador. För åtgärder på marmorvårdar samt för spruckna vårdar bör konservator anlitas.

- Om man på något sätt vill ändra en klass 1 grav så ska tillstånd sökas från länsstyrelsen.

Riktlinjer för övriga gravvårdar

- Alla kvarvarande stenramar ska bevaras, vårdas och underhållas med traditionella metoder. Återlämnade gravramar utan vård ska bevaras och kan återupplåtas.
- Nya stenramar kan tillåtas i det västra kvarteret, där det idag finns flest stenramar och många är borttagna.
- I det nya norra kvarteret med modern prägel bör stenramar undvikas.
- Inga nya gravvårdar bör tillåtas i det norra kvarteret. Det norra kvarteret har idag i stort sett enbart gravvårdar från 1910-talet och nästan enbart höga smalstenar och höga kors som ger hela kvarteret en ålderdomlig karaktär, med främst äldre gravvårdar fram till 1950-talet.
- Återanvändning av äldre gravvårdar bör ske på ursprungsplats.

Gravvården över Sture Klang som ger intryck av att vara en pil som pekar uppåt.

- Vid komplettering med nya gravar vid äldre gravar med gravrätt ska de nya underordnas de äldre gravarna.
- Nytillskott av gravanordningar bör ske på befintliga tomma gravplatser och med hänsyn till de äldre omkringliggande gravanordningarnas placering och utformning. Gravsättning bör följa de upprättade gravkartor som finns och urnsättning kan tillåtas även i äldre kvarter om gravplatsen får samma storlek som en kistgrav. Urnsättning på äldre gravar i form av liggande gravplattor i stenramar förekommer och är ett bra exempel på nytillskott.
- När en befintlig gravplats skall kompletteras med nya vårdar som t.ex. placeras i en stenram, bör den nya vården anpassas till den äldre vården genom liknande material, bearbetningssätt, typsnitt och formspråk.
- Om det är möjligt bör det strävas efter att bevara och återupplåta även de gravvårdar som inte är kulturgravar. Detta gäller framför allt äldre stenar från tiden före 1920. De kan eventuellt flyttas, men gärna inom sin tidszon för att ännu visa kvarterets eller kyrkogårdsdelens årsring och historia.
- Det är bättre att lägga ned en sten, på ett ordnat och prydligt sätt, än att ta bort den och förstöra den.
- Om skäl för bevarande saknas kan dock gravvårdarna bortföras. Gränsen för vad som betraktas som kulturhistoriskt värdefullt flyttas ständigt framåt och inom ett tiotal år kan 1950–60-talens gravvårdar betraktas som spår av äldre tiders gravvårdskultur som hotas av utplåning. Det är därför önskvärt att man så långt det är möjligt bevarar alla gravvårdar på sin ursprungliga plats.
- Vid omarbetning av befintlig gravvård bör man ta särskild hänsyn till gravvårdens utformning vad gäller omgärdning, detaljer och dekor. Stenens inskription bör om möjligt bevaras t.ex. genom att stenen vänds eller att inskriptionen täcks med metallplatta med ny inskription.
- Vid förflyttning och omarbetning av en vård rekommenderas dokumentation genom fotografering. Genom fotona skall framgå stenens helhetsutseende, detaljer och text, samt vårdens placering på kyrkogården. Fotona bör sedan arkiveras då detta är av stort värde för den fortsatta samhällsforskningen och för enskilda släktforskare.

Sydvästra kvarteret med gravkvarter omgivna av grusgångar.

Nordvästra kvarteret med Pehr Osbecks grav och askgravlunden i den norra delen.

Vård och underhåll av gravvårdar

Kulturmiljölagen säger att enskilda gravvårdar skall vårdas och underhållas så att det kulturhistoriska värdet inte minskas eller förvanskas. Ett kontinuerligt underhåll förebygger större komplikationer och är en ekonomisk vinning på sikt. Syftet med alla åtgärder på en gravvård är att förlänga gravvårdens livslängd. Det är dock viktigt för förståelsen av begravningsplatsen att en äldre gravvård skall behandlas så att vårdens ålder tydligt framgår. Spår som tiden lämnat efter sig ska bevaras, men skador motverkas och lagas. Väsentligt för all skötsel är de förebyggande åtgärderna som kan minska risken för skador.

Råd för hur vård och underhåll av gravvårdar finns i ”*Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar*”, CGK, 2007. För vård och underhåll av kulturhistoriskt värdefulla gravar har Riksantikvarieämbetet gett ut en skrift ”*Vård av gravstenar*”. Denna tar främst upp äldre vårdar, från medeltiden fram till mitten av 1800-talet. Skriften finns att ladda ner på Riksantikvarieämbetets hemsida raa.se. För nyare vårdar finns en skrift utgiven av Sveriges Stenindustriförbunds SSF:s Stenhandbok om Gravvårdar. Här finns bl.a. råd om hur stenar kan rengöras och underhållas. I skiften ”*Gravvårdar av Gjutjärn, Kulturhistorisk undersökning*”, av Ritwa Herjulfsdotter utgiven av Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation, 2014, finns råd om hantering av vårdar av järn.

Återanvändning av vårdar kan kräva en viss bearbetning av stenen. Detta är möjligt med kristallina bergarter som granit, diabas, gnejs, porfyr och kvartsiter, vilka är de stenarter som är vanligast förekommande på kyrkogården. Vid omarbetning krävs hög hantverksskicklighet och kunskap om sten, i högre grad än vid nytillverkning. Rengöring, omslipning eller nedhuggning av textyta bör inte medföra att ursprungliga bearbetningar eller materialegenskaper förstörs. Sedimentära bergarter som sandsten, kalksten, skiffer och marmor, vilka var vanligare i äldre tider, är olämpliga att bearbeta. Vårdar i metall kan och bör inte omarbetas.

KÄLLOR

Tryckta källor och litteratur

Aronson, Roland, Kyrkogårdens estetik och minnesmärken, Forntid-Nutid-Framtid, i Sten nr 3/2000, s 27-29

Bloom, Adrian, Trädgårdens barrväxter, Stockholm, 1976

Bucht, Eivor m.fl., Kyrkogårdens gröna kulturarv, Stad & Land, Movium/inst. för landskapsplanering, nr 103/1992, 1992

CGK, Centrala Gravvårdskommittén, Gravvårdar, Allmänna råd för bevarande och återanvändning, Stockholm, 1998

CGK, Centrala Gravvårdskommittén, Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar, Västerås, 2007.

Ejwertz, Arne, Ostindiefarare skildrade 1700-talet i södra Halland, ur Djur och natur i södra Halland under 1700-talet, Efter ett manuskript av Pehr Osbeck, Halmstad, 1996

Falkenberg Skrea Kyrkogårdar, Gravskötsel, Falkenberg Skrea Kyrkogårdars tjänster, Falkenberg

Fredborn, Marie-Louise, Ann Larsson, Byggnadsinventering i Hasslövs socken, Halland, Halmstad, 1975

Gréen, Sven, Det Bästas Stora Trädgårdslexikon, Stockholm, 1984

Gréen, Sven, Kiaer, Eigil, Vintergröna buskar och träd i färg, Stockholm, 1974

Göteborgs Kyrkogårdsförvaltning i samarbete med Göteborgs Stadsmuseum, Kulturhistorisk inventering av Göteborgs kyrkogårdar, Rapport 14, Styrsö, Donsö, Brännö och Vrångö kyrkogårdar, Göteborg, 1999

Göteborgs Kyrkogårdsförvaltning i samarbete med Göteborgs Stadsmuseum, Kulturhistorisk inventering av Göteborgs kyrkogårdar, Rapport 4, Västra kyrkogården, Göteborg

Göteborgs Kyrkogårdsförvaltning i samarbete med Göteborgs Stadsmuseum, Kulturhistorisk inventering av Göteborgs kyrkogårdar, Rapport 12, Säve och Rödbo kyrkogårdar, Göteborg, 1999

Göteborgs kyrkogårdsförvaltning och Göteborgs stadsmuseum, Lundby kyrkogårdar, Kulturhistorisk inventering av Göteborgs kyrkogårdar, Rapport 9, Göteborg 1997

Hallind, Arvid, Anteckningar – Hasslövs kyrkas 100 årsjubileum, 1964. Anteckningar – Hasslövs kyrka, 1982

Hammarsköld, Hans, Theorell, Anita, Wästberg, Per, Minnets stigar, en resa bland svenska kyrkogårdar, Bokförlaget Max Ström, 2001

Klintborg Ahlklo, Åsa, Mellan trädkrans och minneslund – svensk kyrkogårdsarkitektur i ut-veckling 1940-1990, Stad & Land nr 167, Movium, sekretariatet för den yttre miljön vid Sveriges lantbruksuniversitet, 2001

Kulturmiljö Halland, Hallands länsmuseer, Släps kyrkogård, Kulturhistorisk dokumentation, Förslag till bevarandeplan, 2003, Halmstad

Kulturmiljö Halland, Hallands länsmuseer, Kapellkyrkogården, Kulturhistorisk dokumentation med bevarandeplan, 2004, Halmstad

Kulturmiljö Halland, Hallands länsmuseer, Vallda kyrkogård, Kulturhistorisk dokumentation, Förslag till bevarandeplan, 2003, Halmstad

Kulturmiljö Halland, Hallands länsmuseer, Kulturhistorisk inventering av Onsala kyrkogård, Förslag till bevarandeplan, 1996

Kulturmiljö Halland, Hallands länsmuseer, Laholms kommun, Bygd att bevara. Program för kulturmiljövård, del 1-2, 1987

Länsstyrelsen i Blekinge, Bräkne-Hoby kyrkogård, Bräkne-Hoby pastorat, Lunds stift, en kulturhistorisk dokumentation, 2002

Nilsson, Ing-Marie, Sockenbildningen i Höks härad i södra Halland, Arkeologiska Institutionen, Lunds Universitet, VT 1994

Nordiska museet, Svenskt liv och arbete nr 31, red. Mats Rehnberg, Stenhuggarminnen, Malugn, 1973

Riksantikvarieämbetet, Vård av gravstenar, Växjö, 2002

Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljövård, nr 6:89,

Tema kyrkogårdar, information utgiven av Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 1989

Riksantikvarieämbetet, Halland – Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Sockenkyrkorna, Kulturarv och bebyggelsehistoria, universiteten i Stockholm, Umeå och Uppsala samt Riksantikvarieämbetet med stöd av Riksbankens Jubileumsfond, Riksantikvarieämbetets förlag, 2002

Wadsjö, Ambrosiani, Kyrkogårdskonst- Avbildningar från äldre svenska kyrkogårdar, AB Svenska Teknologföreningens Förlag, Stockholm, 1919

Arkiv

Höks pastorat

Gravkarta över Hasslövs kyrkogård
Information lämnad av kamrer Ingela Eriksson, kyrkogårdsvaktmästare Tommy Bengtsson och f.d. vaktmästare Thore Johansson.
Vykort av Hasslövs kyrka. Foto: AB Flygtrafik, Dals Långed
Anteckningar av kyrkoherde Arvid Hallind, 1982.

Kulturmiljö Halland, Hallands länsmuseer

Sockenarkivet
Information från arkeolog Lennart Carlie.
Fornminnesregistret, Hallands län, Hasslöv socken:
Ekonomisk karta: 4215,
Historiskt kartöverlägg – 4c1f

BILAGA 1. KULTURGRAVAR, KARTA

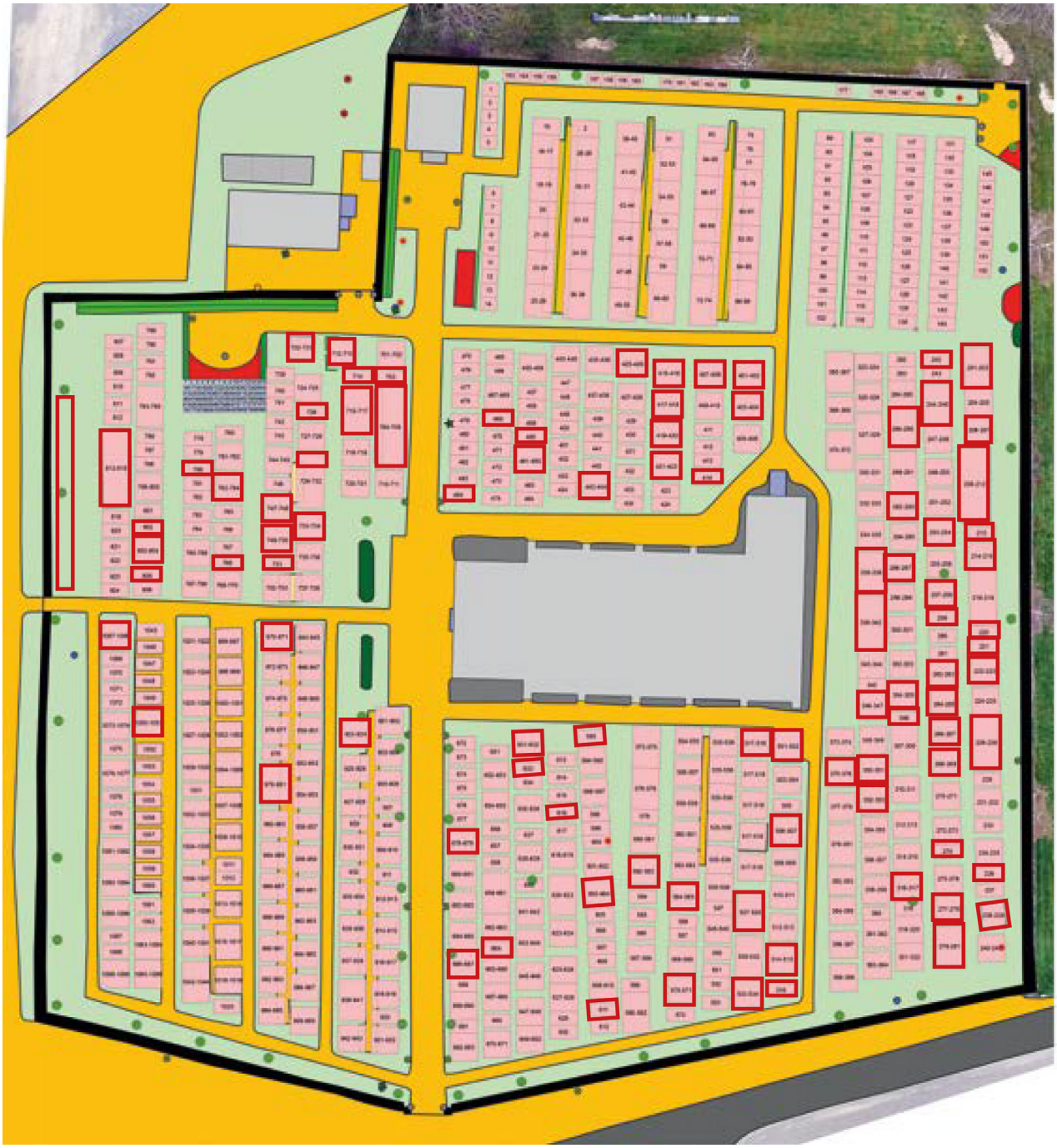

BILAGA 2. KULTURGRAVAR, TABELL

Gravvårdsinventering 2021
Kyrkogård: Hasslövs kyrkogård

Gravnr	Foto	Inskription	Kulturhistorisk motivering	Kommentar	Skadebeskrivning	Åtgärdsförslag
201-203		Vänstra stenen: Oläslig Högra stenen: Minne af prosten C. G. L. ? Theorin. 18 7/12 07 – 18 12/3 78 1 JOH 2.1.2 Lilla stenen John Theorin Född D. 17 okt 1874 Död D. 8 juli 1875	Miljöskapande och tidstypisk. Unika marmorvårdar. Prästgrav. Barngrav. Lokalhistoriskt intressant.		Lite påväxt av mossa och lavar.	Konservator bör åtgärda stenen.
205-207		Kyrkoherden Johan Henrik Björch *6 maj 1837 +17 juni 1895 Hans maka Ellen Björch * v. Sydow 20 sept. 1851 +6 juni 1924	Miljöskapande och tidstypisk. Finns få bautastenar på kyrkogården. Prästgrav. Lokalhistoriskt intressant.			
208-212	 	Caroline Wilhelmine Friis f. Sieffert *24.6 1810 +15.8 1873 Niels Friis *24.1 1804 +5.3 1885 Vänstra stenen: Fru Fanny Friis f. Schmidt *24.11 1846 +11.9 1937 Högra stenen: Bernhard Friis *4.11 1839 +17.3 1897	Monumental och miljöskapande grusgrav. Smidesstaket av stort värde. Lokalhistoriskt och personhistoriskt intressant.	Endast två järnstaket finns på kyrkogården. Tillhörig storgården Menlösa.		
213		Verkmästare Lars Hallengren 1828-1920	Monumental och miljöskapande vård. Påkostad vård. Intressant titel.		Påväxt av lavar. Missfärgningar.	Rengör enligt tvättråd för natursten.
214-215		Komministern Julius Åkerblad 1858-1913 Hustrun Helena 1867-1962 Dottern Ingeborg 1909-1951	Miljöskapande vård. Få äkta obeliskvårdar finns på kyrkogården. Intressant titel. Lokalhistorisk intressant.	Obelix Kors i form av ankare och IHS		
220		Minne öfver studenten Gottfrid von Krassow Född 15/6 1858 Död 18/6 1876 PS. 4:52 : 2. V.	Liten unik vård. Fint exempel på vård med marmorinläggning och marmorkors.	Tillhörig Axelvold och Skottorps slott.	Påväxt av lavar.	Konservator bör åtgärda stenen.

221		Godsegaren C G von Krassow *29/9 1824 +15/1 1894 Hans maka Ellen von Krassow *26/2 1828 +21/1 1911	Miljöskapande och tidstypisk vård. Intressant titel. Personhistorisk och lokalhistorisk intressant vård.	Familjen tillhörig Axelvold och Skottorps slott.		
222-223		Minne af Mejeristen N. Anderssons hustru Petronella Jepsson * f. 5/6 1847 + d. 5/12 1883	Välbevarat exempel på vård med marmor och porslinsinläggningar. Tidstypisk. Kvinnograv med koppling till mannen och mannens yrke.			
226-228		Organisten L. A. Arnouff *16/10 47 +13/1 92 Emelie Arnouff f v Krassow 1855-1938	Miljöskapande ovanligare vård. Avbruten trädstam som symboliserar bruten livsgärning. Intressant titel. Korsformade vården är miljöskapande.	Stubbformad sten	Påväxt av lavar.	Rengör enligt tvättråd för natursten.
		Ivan Arnouff *23/5 78 +28/5 78	Liten enkel barngrav från 1800-talet.			
236		Lantbrukaren O Persson *31/10 1827 +2/8 1880	Exempel på enkel marmorvård från sent 1800-tal, ovanligare stenmaterial.	En av få marmorvårdar på kyrkogården.	Svårt skadad kalkstenssockel.	Konservator bör åtgärda stenen.
237		Trotjänarinnan JOHANNA HANSSON *17.9 1863 + 3.6 1944 ROSTORP	Intressant titel. Socialhistoriskt och lokalhistoriskt intressant. Miljöskapande.	Ovanlig kvinnotitel	Nedlagd vård.	Återställ och stabilisera.
238-239	 	Här vilar handlaren Nils Wennström *5/7 1815. +19/? 1914. Och hans hustru Kristina *25/4 1821. +18/7 1892.	Monumental och miljöskapande vård, grav med gjutjärnsstaket. Intressant titel. Lokalhistoriskt intressant.	Gjutjärnsstaket.		

242		Mejeristen N P Swensson Rostorp * 13/12 1838. +28/5 1898. Familjegrav.	Miljöskapande och tidstypisk grav med enkel dekor från sent 1800-tal.		Nedlagd vård.	Återställ och stabilisera.
244-246		Minne af Hemmansegaren Hans P. Nilsson *23/2 1839. +17/8 1898. Hustrun Petronella Nilsson född Halin *20/10 1842 +1/8 1913 Ps. 454 v.1.2	Miljöskapande vård. Ovanligare form och rik dekor. Intressant inskription.	Inskription: Kristus är mitt lif döden är min vinning		
253-254		Hemmasonen Arthur L Pålsson Vindrarps prästgård f. 7/12 1893 d. 21/12 1913 Älskad i lifvet Saknad i döden.	Miljöskapande vård. Finns få stora kors på kyrkogården. Intressant titel och inskription.	Inskription, kors, miljöskapande	Nedlagd.	Återställ och stabilisera.
257-258		Lantbrukaren C. Lindhult Hasslöf *21/9 1830. +26/8 1899. Hustrun Stina f. Olsdotter *23/11 1831. +21/4 1919.	Liten enkel vård från sent 1800-tal.			
259		Minne åt Christina Lindhult f. Norlander * d.12/8 1803. + d.19/2 1882. Ps. 452 v.1	Mycket välhållet exemplar av vård med marmor- och porslinsinläggningar samt marmorkors högst upp. Mycket välarbetad sten och dekor.		Lite påväxt av alger.	Konservator bör åtgärda stenen.
262-263	 	Minne öfver landtbrukaren Pål Jönsson 1 Hasslöf Född D. 8/1 1822 Död D. 27/2 1881 PS. 456: 4.5. Gjutjärnskorset: Minne af Hustrun Kjersti Jönsson i Hasslöf född d. 10/10 1827 Död d. 16/12 1871	Gravplats med skilda vårdar för man och hustru. Ovanlig lägre stenvård från 1800-talet. Gjutjärnskors.		Lite rost på korset.	Rengörs skonsamt, rostskyddsbehandlas och målas med svart linoljefärg.
264-265		Minne af landtbrukaren J. H. Malmros * i Lund 9/10 1852. + i Haslöf d. 2/5 1876. Christus är mitt lif. och döden är min vinning. Phil. 1: 21. PS. 473	Välarbetad och välbevarad vård med marmor- och porslinsinläggningar.		Den låga vården är nedlagd.	Återställ och stabilisera.

264-265 forts		Klockaren och organisten i Hasslöf Lorentz Christoffer Löfwall *22.10 1818 +9.1 1891 och Hans maka Inga Maria f. Österberg *30.6 1822 +11.1 1899	Exempel på vård med sidostenar som varit ihopbyggd med tillhörande stenram.			
266-267		Folkskolläraren Algot Bolander * 1888 + 1942	Ett av de yngre korsen på kyrkogården. Intressant titel med lokalhistoriskt intresse.		Nedlagd vård.	Återställ och stabilisera.
268-269		Folkskolläraren Johannes Larsson *18?? +1889 Johanna Larsson *1836 +1916 Småskoleläraren Klara Larsson *18?6 +19?1	Exempel på låg enkel vård från sent 1800-tal Intressanta titlar och kvinnotitel.		Nedlagd, sedan längre tillbaka? Påväxt av lavar.	Rengör enligt tvättråd för natursten.
274		Minne af landtbrukaren J. P. Wennström Född 7/9 1832. Död på Rostorp 23/1 1892. Lilla stenen: J. A. E. Wennström *17/12 1885. +19/5 1899	Två tidstypiska 1800-talsvårdar som hör till samma familj. Den mindre hör till en barngrav.			
277-278		Landtbrukaren Andreas Persson från Torp *9/9 1823. + 4/1 1897. Hustrun Maria Persson född Lindberg *10/4 1836. +12/1 1896. PS. 221.	Ovanligt utformad vård från sent 1800-tal.			
279-281		Lantbrukaren Sven Lindberg Björkered *26.6 1833 +31.3 1896 Hustrun Elise *23.5 1850 +8.11 1934 Flickan Alma Andersson Björkered	Exempel på låg vård från tidigt sent 1800-tal.		Nedlagda gravvårdar.	Återställ och stabilisera.
286-288		Peter Petersson * 15.9 1850 + 24.7 1932 Hans maka Magdalena * 1.2 1854 + 8.11 1930	Ovanligt rikligt dekorerat kors från 1930-talet. Miljöskapande.	Har haft tillhörande stenram med klossar i hörnen.		
292-293		Minne af Hustrun Johanna Lena Svensdotter *26/7 1838. +2/12 1878 Ps. 452	Exempel på mindre vård från sent 1800-tal. Kvinnograv.		Påväxt av lavar.	Rengör enligt tvättråd för natursten.
296-297		Karl Nilsson *25-8 1891 +8-12 1919 Agda Nilsson *28-11 1893 +10-4 1984 Ps. 47:10 Flintarp	Miljöskapande.			

304-305		Anna Stina Nilsson *22/3 1854 +14/11 1911 Hasslöfs Prestboställe Lantbrukaren Sven P. Nilsson *30/7 1852 +25/5 1923	Lokalhistoriskt intressant.			Återställ och stabilisera.
306		Kristina Hansson Torp 31.3 1850 +3.7 1929	Gravvård med marmorinläggning. Mer ovanlig för sin tid.		Lite lavar.	Rengör enligt tvättråd för natursten.
316-317		Lantbr. Nils P. Jönsson * /11 1945. + 7/4 1915. Hustrun Stina Jönsson * Olsson 13/1 1839. + 2/4 1908. i Troedsfälle. Ps. 244 v. 1.	Exempel på vård från tidigt 1900-tal med tidstypisk dekor.		Påväxt av lavar.	Rengör enligt tvättråd för natursten.
336-338	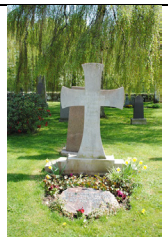	Kyrkoherden i Hasslöv och Voxtorp C R Christiansson 1865-1933 Hustrun Agnes 1872-1947 Dottern Jane Ehlert 1904-1943 Jag vet att min förlösare lever Ps. 486 Församlingarna reste vården	Prästgrav. Personhistoriskt intressant. Ett av de yngre korsen på kyrkogården.			
339-342		Carl Johan Bernh von Krassow *22/8 1849, +11/1 1920. Fru Amelie Bernhardine von Krassow *15/4 1849, +12/5 1917. Familjegrav.	Monumental grav. Personhistoriskt intressant.			
346-347		Lantbr. H P Olsson * 11/11 1837, + 29/5 1918.Vråkärr Hustrun Elna Olsson * 29/7 1833, + 18/12 1919.	Tidstypisk vård från 1910-talet med välarbetad dekor.		Gravvården är nedmonterad.	Återställ och stabilisera.
350-351		Minne över Lantbrukaren Nils P. Andersson. Nr 1 Hasslöf 1833 - 1921 och hans maka Charlotta Andersson 1852 - 1920	Ovanlig gravvård från 1920-talet.		Gravvården är nedmonterad.	Återställ och stabilisera.
352-353		Sömmerskan Kristina Hansson *10/11 1866, +28/3 1920. Ps 351	Intressant kvinnotitel. Exempel på lägre vård från 1920-talet			
375-376		Hemmansägaren Andreas Månsson 14/3 1853 – 9/3 1932 Hustrun Elise Månsson 5/6 1858 – 23/6 1923 fr. Bondåkra	Monumental vård. Mer ovanlig för sin tid.			

Gravvårdsinventering 2021
Kyrkogård: Hasslövs kyrkogård

Gravnr	Foto	Inskription	Kulturhistorisk motivering	Kommentar	Skadebeskrivning	Åtgärdsförslag
401-402		Hemmansegr PER OLSSON Flintarp * 29/8 1847, + 11/6 1913. Hustrun ELNA OLSSON *18´9/8 1847, + 6/1 1919. Ps. 251 V.1.	Miljöskapande. Tidstypisk korsvård.			
403-404		Karl Nilsson Bingsgärde * 19/3 1877. + 30/6 1913. Hustrun Emelie Nilsson * 11/8 1875 + 9/8 1948 Älskade Saknade Ps. 221:3.	Miljöskapande. Tidstypisk.			
407-408		Landtbr. Andreas Jönsson 11/2 1831, + 10/5 1918. Hustrun Elsa Jönsson * Olssson 25/2 1840, + 17/2 1914. i Tjufhult. Ps. 486.	Miljöskapande. Riklig välarbetad dekor.			
414		Gustav Emil Persson Flintarp f. 23/1 1886, d. 15/7 1914. Älskad i livet, Saknad i döden.	Miljöskapande. Tidstypisk korsvård. Inskription.			
415-416		Lantbr. Bengt Mattsson Björkered f. 4/2 1823 d. 10/2 1915. Hustrun Peternilla f. 7/2 1940 d. 13/6 1927 Herrens godhet varar evennerligen.	Monumental och miljöskapande. Tidstypisk. Intressant inskription.			
417-418		Hemmansägaren Olof Ivarsson * 26/2 1844, + 18/3 1926 Barnmorskan Carolina Ivarsson Björkered * 22/9 1848, + 22/10 1916.	Miljöskapande och tidstypisk. Intressant kvinnotitel. Socialhistoriskt och lokalhistoriskt intressant.			
419-420		Lantbr. N P Jönsson * 12/5 1836, + 21/3 1924 Hustrun Christina Jönsson Tjufhult * 8/2 1841, + 7/12 1916. Ps. 499:1.	Miljöskapande. Tidstypisk.			
421-422		Arrendatorn Lars Bengtsson * 7/2 1859 + 5/1 1917. Torp N:r 4 Hustrun Elise Maria f. Andersson * 25/12 1862 + 9/5 1941. Livet. Döden.	Miljöskapande. Tidstypisk. Intressant titel. Inskription.		Påväxt av alger och lavar.	Rengör enligt tvättråd för natursten.

425-426		Syskonen Axel Anton Jönsson * 22/12 1880, + 18/2 1919. Selma Helidina * 23/10 1883, + 10/7 1918. Från Prästgården.	Miljöskapande. Tidstypisk. Syskongrav. Lokalhistoriskt intressant.			
443-444		H. P. Hansson 22/12 1831, + 14/4 1881 Beata Hansson * 6/5 1838, + 4/9 1918. Älskad. Saknad. Rest av Emeliy.	Miljöskapande. Tidstypisk. Intressant inskription.		Påväxt på sockeln.	Rengör enligt tvättråd för natursten.
460		Dyra moder	Liten, enkel, men ovanlig gravvård.		Påväxt av mossa och lavar.	Rengör enligt tvättråd för natursten.
461-462		Bängta Nilsdotter Björkered * 24/12 1834, + 24/10 1916. Ps, 458:7.	Miljöskapande. Tidstypisk.		Nedmonterad gravvård.	Återställ och stabilisera.
469		Urmakaren C. G. HANSSON * 18/2 1874, + 26/6 1915 i Hasslöf.	Monumental och miljöskapande. Tidstypisk. Intressant titel.		Lite påväxt av lavar och alger.	Rengör enligt tvättråd för natursten.
484		Karl Aug. Sebelius * 27/9 1873 i Tvehöga + 18/11 1913 i Bingsgärde Ps. 221 V.3.	Lite mer ovanlig vård från 1910-talet.			

Gravvårdsinventering 2021
Kyrkogård: Hasslövs kyrkogård

Gravnr	Foto	Inskription	Kulturhistorisk motivering	Kommentar	Skadebeskrivning	Åtgärdsförslag
502		Carl Persson familjegrav	Miljöskapande grusgrav.			
506-507		S. P. BENGTSSON CLARA BENGTSSON FÖDD VON KRASSOW ROSTORP	Korsformad vård. Personhistoriskt intressant.			
514-515		VILORUM FÖR PER ANDERSSON * 3.8 1868 + 23.1 1936 OCH HANS MAKA TALI ALBERTINA * 13.4 1869 + 8.3 1946 TORP	Miljöskapande grav. Tidstypisk grav från 1930-talet.	Det finns ytterligare en likadan gravvård i kvarteret.		
516		Hans Petter Pettersson Fr Bingsgärde *28/1 1877 +9/4 1897 Ps. 421 v.1	Tidstypisk välarbetad mindre gravvård från sent 1800-tal.		Algpåväxt.	Rengör enligt tvättråd för natursten.
517-518		Syskonen CARL NILSSON 1857 – 1936 CHRISTINA NILSSON 1856-1946 ROSTORP Text nedtill på stenen	Exempel på korsformad gravvård med tillhörande gravram från 1930-talet. Syskongrav.			
527-529		Johan Svensson Flintarp *7.10 1864 +6.7 1937 Hustrun Johanna Svensson *29.8 1862 +14.11 1946 Selma Johansson *7.1 1889 +11.11 1960 Anna Johansson *7.6 1891 +28.5 1970 Ps. 557:4,5 Slummerstilla kyrkogård i min hembygds nejder låt mig hägnas i din vård efter livets fejder. Ljuft i dina sovgemak under gröna kullars tak. Mina fäder drömma och deras lugna bo må en gång i fridlyst ro Du mitt stoft ock gömma.	Ovanligt lång inskription. Miljöskapande gravvård.			
533-534		Snickaren L. Persson *13/3 1824 +30/8 1897 Hustrun Christina Lovisa *1/9 1825 + 31/8 1897	Tidstypisk och miljöskapande vård från sent 1800-tal. Yrkestitel.		Lite algpåväxt.	Rengör enligt tvättråd för natursten.

564-565	 	J P Nilsson * 12.5 1869 + 6.6 eller 7 1942 Hans maka Christina * 3.8 1872 + 1958	Intressant utformad vård från 1940-talet med tillhörande grusgrav med stenram.			
570-571		Minne af Hemmansäg. Hans Pålson Hasslöv *25/12 1825, +26/12 1897. Hustrun Elna Pålsson *24/6 1827, +4/9 1898. Ps. 452 Kristus är mitt lif döden är min vinning	Miljöskapande och tidstypisk gravvård från sent 1800-tal.			
582-583		Kyrkovaktmästaren Johan Svensson * 19.11 1862 + 15.12 1955 Hustrun Christina Svensson f, Alexandersson * 2.4 1861 + 25.7 1945 Saliga äro de fridsamma Ps 459	Lokalhistoria med anknytning till församlingen. Tidstypisk gravvård. Längre inskription.	Finns ytterligare en likadan på kyrkogården.	Nedlagd gravvård.	Återställ och stabilisera.
593		Lärarinnan Christina Johnsson Torp * 9.6 1850 + 7.6 1926 Ps. 424:8	Kvinnotitel.			
603-604		Smedmästaren Aug. Nilsson 1863-1928 Hustrun Elice Nilsson 1862-1935	Yrkestitel. Tidstypisk.			
611		Hemmansägaren B. P. Svensson Flintarp * 6.7 1856 + 26.1 1935 Vila i frid	Korsvård från 1930-talet. Miljöskapande.			
616		Anna Judit Svensson * 10/12 1896 + 29/2 1924 Ps 651	Obelisk i röd granit. Ovanlig, miljöskapande gravvård. Påkostad vård över en ung kvinna.		Nedlagd gravvård.	Återställ och stabilisera.
631-632		Isak Bengtsson Hasslöv 1858-1921 Hustrun Neta 1864-1948	Miljöskapande.			

633		Sture Klang Tjufhult f. 28/11 1897, d. 17/7 1922.	Ovanlig form. Kors som ger intryck av att peka uppåt.			
664?		Minne åt Johan Aug. Larson Hasslöf *29/9 1879, +28/9 1899. Ps 482:6.	Tidstypisk mindre gravvård från sent 1800-tal.		Algpåväxt.	Rengör enligt tvättråd för natursten.
678-679		Pernilla Bengtsson f. 4/2 1835 d. 26/11 1920.	Ovanligare utformning på gravvård från 1920-talet.			
686-687		Enkan Botilda Pettersson	Kvinnograv med änketitel.	Svårläst.	Nedlagd gravvård.	Återställ och stabilisera.
		Fyra gjutjärnskors står längs den södra kyrkogårdsmuren. Se särskild förteckning.	Gjutjärnskors.		Samtliga är rostiga.	Rengörs skonsamt, rostskyddsbehandlas och målas med svart linoljefärg.

Gravvårdsinventering 2021
Kyrkogård: Hasslövs kyrkogård

Gravnr	Foto	Inskription	Kulturhistorisk motivering	Kommentar	Skadebeskrivning	Åtgärdsförslag
Ingår i 704-709		F.d. Lantbrukaren PER ANDERSSON Flintarp * 5/12 1826, + 12/8 1894. Hustrun ELNA ANDERSSSON * 2/9 1835, * 16/9 1930. Ps. 424: 7V.	Miljöskapande. Välarbetad vård från sent 1800-tal.			
703		Minne öfver enkan Cecelia Persdoter *21/8 1804 Flintarp +28/7 1894 PS 477 v1	Gjutjärnsvård. Miljöskapande.			
715-717	 	Minne öfver Måns Andersson i Bondåkra * d. 28/4 1817. + d. 1?/3 1890 PS. 484 v.3 Minne öfver Elna Hansdottr fr. Bondåkra *26/8 1826, + 23/10 1895. PS. 484 V. 2.	Marmorvårdar från 1800-talet. Ovanliga på kyrkogården.		Missfärgningar från järndubbar på den vänstra stenen.	Konservator bör åtgärda stenen.

712-713		Kyrkoherden Axel Abring född 24 december 1898 död 7 januari 1943 Hustrun Ingrid *17.3 1896 +25.10 1983 Kadett Bengt *7.3 1927 +13/11 1951 1 Kor. 13:1.13 SV. PS. 228 Församlingarna reste vården.	Ovanlig korsvård från mitten av 1900-talet. Ovanlig dekor. Prästgrav.			
714		Hemmasonen Sven Peter Bengtsson Flintarp *30/10 1898, +4/11 1910.	Enkel tidstypisk vård från tidigt 1900-tal. Intressant inskription.		Nedlagd vård.	Återställ och stabilisera.
722-723		LINNÉS LÄRLJUNGE PROSTEN I HASSLÖV TOEL. DR. PEHR OSBECK 1723-1805 K. VETENSKAPSAKADEMIEN RESTE VÅRDEN 1927.	Unik gravvård. Nationellt intressant. Miljöskapande.			
726		Minne öfver Hemmansegaren Petter Hansson Bingsgerde *27/1 1833 + 13/10 1892 SV. PS. 489 V. 6	Välbevarat exempel på vård med porslins- och marmorinläggningar.		Nedlagd vård. Lite sprickor i porslins-inläggningen. Missfärgningar.	Konservator bör åtgärda stenen.
Ingår i 729-732		Minne öfver åboen Ivar Nilsson F. 26/3 ???? D. ??/5 187? Och dess hustru Bengta Olsdotter F. 25/5 1797 D. 25/8 1857	Gjutjärnsvård. Miljöskapande.			
733-734		KRISTUS ÄR MITT LIF * DÖDEN ÄR MIN VINNING ENKAN INGRID SVENSSON HASSLÖV 3/9 1820, + 27/10 1908.	Kvinnograv med änketitel. Ovanlig inskription. Tidstypisk gravvård.	Två liknande änkegravvårdar finns inom kvarteret.		
747-748		Syskonen Erik Nilsson *5/1 1915. +6/4 1917. Magda *11/1 +17/1 1917. Rotstorp	Barngrav och syskongrav. Tidstypisk dekor. Grusgrav med stenram. Miljöskapande.			
749-750		Landtg. JOHS JÖNSSON * 22/8 1823, + 1908. HUSTRUN PERNILLA JÖNSSON * MATTSSON * 12/12 1824, + 3/7 1914.	Tidstypisk miljöskapande gravvård.			
751		Lärarinnan Lovisa Danielsson 1867-1908 Älskad i livet Saknad i döden	Kvinnotitel. Liten enkel gravvård från tidigt 1900-tal.			Återställ och stabilisera.

763-764		Skräddarmästaren J.P. BENGTSSON 1854-1907 Hustrun JOHANNA 1858-1932	Tidstypisk och miljöskapande gravvård. Yrkestitel.	Johanna Bengtsson bodde i stugan tillhörande Lugnarohögen och tog hand om besökare till gravhögen.	Nedlagd vård.	Återställ och stabilisera.
768		Hilma Petersson Baramossa * 15/1 1890, + 19/10 1906 Ps 221 v.3 1906	Kvinnograv. Tidstypisk för tidigt 1900-tal.		Nedlagd vård.	Återställ och stabilisera.
780		Hemmadottern Magna Nilsson Troedsfälle * 4/7 1882, + 2/2 1906. Ps. 221.	Intressant inskription. Tidstypisk och miljöskapande vård.		Nedlagd vård.	Återställ och stabilisera.
802		Handlanden S. P. Larsson 1858-1904 Hasslöv	Lokalhistoriskt intressant. Mindre bautasten, ovanlig modell på kyrkogården. Miljöskapande.			
803-804		KRISTUS ÄR MITT LIF * DÖDEN ÄR MIN VINNING ENKAN KRISTINA OLSDOTR HASSLÖF 1822, + 16/5 1904. PS. 221.	Kristus Kvinnograv med änketitel. Tidstypisk vård med ovanligare inskription.	Två liknande änkegravvårdar finns inom kvarteret.	Nedlagd vård.	Återställ och stabilisera.
805		Hemmansegaren Bengt Pålsson i Hasslöv * d. 13/? 1827. + d. 22/4 1888 PS. 489 V.6.	Marmorvård från 1800-talet.		Nedlagd vård. Algpåväxt.	Återställ och stabilisera. Rengör enligt tvättråd för natursten.
803-804		Annie Nilsson Fr. Hasslöf 1891-1895	Liten enkel kvinnograv.		Nedlagd vård. Algpåväxt.	Återställ och stabilisera. Rengör enligt tvättråd för natursten.
813-818	 	JOHAN ANDERSSON FAMILJEGRAV HASSLÖV 6[11] LANDTBRUKAREN ANDREAS ESPERSON HASSLÖF * 1/8 1830, + 27/2 1904 HUSTRUN KRISTINA ESPERSON FÖDD SÖDERMAN * 2?/9 1834, 20/? 1904. PS 483	Stor familjegrav med stenram och grus. Innehåller ett antal intressanta gravvårdar, bla en barngravvård.		Nedlagda vårdar.	Återställ och stabilisera.

		Johan Anderssons barn Albert * 13/5, + 27/5 1903. Karl Georg * 29/4 1095, + 25/4 1906. Gunnar Fhilip * 5/2, + 16/8 1909. i Hasslöf Ps. 493.				
	 	15 gjutjärnskors står längs den västra kyrkogårdsmuren. Se särskild förteckning.	Gjutjärnskors.		Flertalet av korsen är rostiga.	Rengörs skonsamt, rostskyddsbehandlas och målas med svart linoljefärg.

Gravvårdsinventering 2021
Kyrkogård: Hasslövs kyrkogård

Gravnr	Foto	Inskription	Kulturhistorisk motivering	Kommentar	Skadebeskrivning	Åtgärdsförslag
923-924		Minne över Anders Johnsson * D. ?/? 1826 + D. ??/? 188? Hustrun Pernilla Hansdotter * D. 16/4 1826 + D. ??/3 1884	Välbevarat exempel på vård med marmor- och porslinsinläggningar. Miljöskapande.		Algpåväxt.	Konservator bör åtgärda stenen.
970-971		Minne över f.d. Kommunalordföranden Andreas Persson Tjuvhult *22/5 1841, +13/1 1921, samt hans maka Anna f. Svensson *29/9 1839, +23/5 1886. Jesu Kristi Guds Sons blod renar oss från alla synder.	Lokalhistoriskt intressant. Intressant titel. Miljöskapande. Ovanligt lång inskription.			
979-981		Minne öfver Landtbrukaren Pål Hansson i Torp Enkan Christina Svensdoter No 3 Torp *d. 26/1 1837 + d. 28/5 1894 PS. 343 V. 3. 4.	Marmorvårdar från 1800-talet. Ovanliga på kyrkogården. Kvinnlig titel.		Algpåväxt. Sprickor och bortfall i nederkanten. Nedlagda.	Konservator bör åtgärda stenen.
1050-1051		syskonen Lola * 1.10 1943 + 19.8 1953 Hans Stefan * 25.9 1960 + 27.9 Tryggare kan ingen vara än Guds lilla barnaskara.	Barngrav och syskongrav från mitten på 1900-talet. Välkänd psalmvers. Marmorvård. Grusgrav med stenram.		Lavar och missfärgningar.	Rengör enligt tvättråd för natursten.
1067-1068		Lantbrukaren A. Gudmundson * 2/5 1839 + ?/7 1892 Hustrun Kristina* 10/11 184? + 24/10 1923 Ps 221 3v.	Miljöskapande 1800-talsvård med enklare dekor.	Svårläst	Lavar och mossa på sockeln.	Rengör enligt tvättråd för natursten.
		Liten sten intill kyrkogårdsmurens sydvästra hörn. Saknar text eller är oläslig.	Ålderdomlig sten.	Oläslig	Lavar och mossa	Rengör enligt tvättråd för natursten.

RAPPORTER FRÅN KULTURMILJÖ HALLAND 2022

2022:1 Fortsättningen av den arkeologiska utredningen inom Norra Villmanstrand, Halmstad kn, Snöstorps sn 2021.
2022:2 Tre fornlämningar inom Trönninge 2:27. L2020:3647, L2020:3649, L2020:3653, Arkeologisk förundersökning.
2022:3 Skogskyrkogården i Falkenberg, kulturhistorisk inventering
2022:4 Alafors kvarnmiljö, antikvarisk utredning inför förbättrad fiskvandring
2022:5 T4 Hässleholm, Matsalen, antikvarisk förundersökning
2022:6 Arkeologisk utredning 2021 inför den nya Slottsmöllebron, Halmstad 9:14 och Halmstad 10:26 m fl
2022:7 Köinge kyrka, Utvändig renovering, antikvarisk medverkan
2022:8 Arkeologisk utredning inför solkraftspark i Harplinge. Harplinge sn, Arkeologisk utredning steg 1
2022:9 Övraby VA, Övraby socken, Halmstad 9:26, Arkeologisk utredning 2021
2022:10 Tidigmoderna odlingslager och bebyggelselämningar i kv Grev Kristoffer, Halmstad, Arkeologisk schaktnings-övervakning 2020
2022:11 Skottorps slott, Renoveringsåtgärder 2020-21, Antikvarisk medverkan
2022:12 Eskilstorp, planutredning
2022:13 Tingshuset, Höken 3, Laholm. Antikvarisk förundersökning
2022:14 Varbergs kyrka, antikvarisk förundersökning
2022:15 Armékåren 14, antikvarisk förundersökning
2022:16 Morups kyrkogård, uppdatering av kulturhistorisk dokumentation och bevarandeplan
2022:17 Tönnersjö kyrka, renovering av golv m.m
2022:18 Arkeologisk förundersökning av L1997:7567, Landa socken, Sintorp 3:6
2022:19 Teater Storan, Svärdet 8, Antikvarisk medverkan
2022:20 Centralskolan, Tvååker. Antikvarisk förundersökning 2022:21
2022:21 Från stenålder till vikingatid i Hunnestad. Hunnestads sn, Arkeologisk förundersökning av L2020:6458
2022:22 Hasslövs kyrkogård, uppdatering av bevarandeplan
2022:23 Våxtorps kyrkogård, uppdatering av bevarandeplan
2022:24 Fiberledning vid Norre Port, Halmstad 5:1, RAÄ 44:1/L1997:3939, Arkeologisk schaktningsövervakning 2022
2022:25 Fiberledning i Klostergatan, Halmstad 5:1, RAÄ 44:1/L1997:3939, Arkeologisk schaktningsövervakning 2022
2022:26 Gällareds kyrka, dränering, antikvarisk medverkan
2022:27 Elskåp vid Lilla Torg, Halmstad 5:1, RAÄ 44:1/L1997:3939, Arkeologisk schaktningsövervakning 2021
2022:28 Gunnarsjö kyrkogård, uppdatering av bevarandeplan
2022:29 Tröinge 2:21 och 3:107, Falkenberg, Vinbergs sn, Tröinge 2:21 och 3:107, Arkeologisk utredning 2022
2022:30 Slöinge kyrka, styrsystem, antikvarisk medverkan
2022:31 Under granarna i Älvasjö 1:3, Övraby sn, Halmstad kommun, Älvasjö 1:3, Arkeologisk utredning 2022

KULTURMILJÖ HALLAND

POSTADRESS: TOLLSGATAN 7 | 302 32 HALMSTAD | TEL: 035-19 26 00
E-POST: KANSLI@KULTURMILJOHALLAND.SE | HEMSIDA: WWW.KULTURMILJOHALLAND.SE